

groengebied in aanleg in utrechtse wijk overvecht; het werk van bewoners.

DE STELLINGEN VAN LOUIS LE ROY

In nieuwe stadswijken is een overvloed aan ruimte. Tussen de woongebouwen liggen de wegen, middenbermen en gazons. De mensen lopen hier wat verloren rond. Alles lijkt op elkaar, er is zo weinig afwisseling. De woonomgeving is een leeg gebied, Niemandsland. De bewoners zijn pas thuis als ze in hun flatwoning staan en de voordeur achter zich hebben dichtgetrokken.

In deze woongebieden ligt de ruimte klaar voor een ongekende ontwikkeling. De vele hektaren grasland, die als een kalme zee de flatblokken omspoelen, vragen er om veroverd te worden. Niemandsland kan het weelderig lustoord

van de buitenwijkbewoners zijn. Met de natuur als bondgenoot is de slag gauw genoeg gewonnen. Uitbundige volkstuinen en geheime paadjes tussen struiken en bomen monden dan uit bij de ingangen van de woongebouwen. Het paradijs ligt voor de hand.

Het klinkt overtrokken, maar als het aan Louis Le Roy ligt, zal het er allemaal nog veel fantastischer uitzien. Deze tuinman uit Oranjewoud predikt een plantsoen-revolutie. „De bewoners van al die lege gebieden kunnen bij hun voordeuren hun eigen fascinerende wereld maken”, zo luidt een van zijn stellingen. En zijn woorden slaan aan. In verschillende ne-

derlandse steden zijn al groepen bewoners aan het werk om Niemandsland tot hun eigen woonomgeving te maken.

Met de hulp van moedertje Aarde en alles wat pleegt te groeien en bloeien komt in de leegte een tegenkultuur op gang. Het verzet tegen een gestandaardiseerde wereld, bewoond door STERMensen krijgt vorm. De strijd om een goed milieu is dicht bij huis ontbrand. Voor de zo veel geprezen zelfwerkzaamheid is er opeens volop armslag. Het is allemaal de moeite van veel extra-aandacht waard.

Vandaar dat de VARA-tv in overleg met de TA/BK-redactie op 30 maart 1972 een openbaar debat heeft georganiseerd over „De Stellingen van Louis Le Roy”. Naar aanleiding van dit debat is een tv-verslag samengesteld (uitzending 18 april 1972) en is ook deze TA/BK-speciaal tot stand gekomen. Ruud Brouwers doet verslag van de discussie en bericht ook over projecten in Delft en Utrecht, waar bewoners bij hun voordeur aan het werk zijn gegaan.

RED.

foto's: willem diepraam

ONKRUID BESTAAT NIET

Nu keiharde, hoekige steden het landschap binnendringen, moet de natuur iets terugdoen. Met een soort jungletaktiek zou de natuur in de steden moeten kunnen voortwoekeren, dan ontstaan er kathedralen van bomen, struiken en planten.' Dit is een van de uitspraken van Louis Le Roy (48), tuinman en tekenleraar in Oranjewoud. Om zijn huis en op een terrein, dat oorspronkelijk een weiland was, heeft hij plantengemeenschappen bijeengebracht en is een bijna tropiese overvloedigheid gegroeid.

Hij zegt: 'Planten kunnen alleen dan pas goed gedijen als ze in een gemeenschap groeien. Dan ontstaat er ook steeds weer nieuwe aarde door het afsterven van planten en bladeren en door dierlijke meststoffen van de slakken, die in het niet bespoten groen hun waardevolle werk weer kunnen verrichten. Zo'n leefgemeenschap bestaat uit allerlei kruiden, mossen, varens, heesters, bomen en planten en ook uit planten die in de bomen groeien, zoals kamperfoelie en orchideeën.'

Een jaar of zeven geleden ging een wens van hem in vervulling. Hij mocht in een nieuwbouwwijk in Heerenveen een elf meter brede middenberm naar zijn inzichten inrichten. Hij liet bergen puin storten en groef

kuilen om het hele gebied van niveauverschillen te voorzien. Voorts bracht hij met de leuze 'onkruid bestaat niet' allerlei soorten planten en bomen in. Inmiddels is de middenberm in de Kennedylaan in Heerenveen veranderd in een lusthof.

Gesterkt door deze gang van zaken, zegt hij: 'We kunnen nu wel naar fabrieken wijzen omdat die onze omgeving vervuilen en ook de boeren beschuldigen omdat die landbouwvergiften rondstrooien, maar dat is niet voldoende. We kunnen de natuur zien als een dynamies gegeven, waarmee we op plaatsen waar geen fabrieken staan en geen landbouw wordt bedreven, aan de slag kunnen. De middenbermen en gazons in de nieuwe stadswijken liggen braak voor ons. De grond is in staat veel meer voort te brengen dan gras dat om de veertien dagen gemaaid worden'.

Louis Le Roy pleit daarbij nadrukkelijk voor de mogelijkheid van zelfwerkzaamheid voor de bewoners in hun omgeving. Alleen het grote leger van 'ondeskundigen' kan voor een omwenteling zorgen. Zodra het individueel van reglementeringen zijn gang kan gaan ontstaat er veelsoortigheid omdat er steeds weer andere oplossingen gevonden worden. ■

louis le roy (48).

de middenberm van de kennedylaan in heerenveen.

INLEIDING TOT HET DEBAT

Voor de openbare discussie met Louis Le Roy over 'De Stellingen van Louis Le Roy' waren veel mensen uit verschillende disciplines uitgenodigd. Het publiek op de tribunes bestond uit ongeveer 60 in het onderwerp geïnteresseerde mensen. Een deel van hen had gereageerd op het tv-programma 'De Tuinen van Louis Le Roy', dat de VARA-tv op 1 oktober 1971 heeft uitgezonden. Ook waren er bewoners, die in hun woonomgeving bezig zijn een Le Roy-achtig plantsoen aan te leggen. Voorts hadden de organisatoren een pannel van tweemaal tien mensen samengesteld.

Van dit pannel maakten deel uit: ir. J.H. de Boer MLA, docent landschapsarchitectuur aan de Akademie van Bouwkunst in Amsterdam; W.C.J. Boer, tuin- en landschapsarchitect BNT; ir. H. Meyers, landschapsarchitect

van het Adviesbureau Arnhem (Heidemij. Beheer); prof. ir. R.H.A. van Duyn, adj.-directeur van de Rijksdienst IJsselmeerpolders; drs. J. van der Ven, econoom, docent aan de afdelingen bouwkunde van de th's in Delft en Eindhoven; dr. D. Hillenius, bioloog; ir. Th. A.M. van Keulen, hoofd afdeling Rekreatie en Landschapsarchitectuur van de Grontmij.; drs. W. Koerse, filosoof; dr. J.A. Mathijssen, arts-psychotherapeut; mevr. drs. Hedy de Boer-d'Ancona, sociaal-geografe aan de universiteit van Amsterdam; ir. J. Post, adj.-directeur van de Cultuurtechnische Dienst; ir. W. Reh, landschapsarchitect Publieke Werken Amsterdam; Louis Le Roy, tuinman; drs. J.T. de Smidt, plantensystematicus aan de rijksuniversiteit van Utrecht; W.J.A. Snelder, tuin- en landschapsarchitect BNT; ir. L. Wijers, directeur afdeling Stadsgewesten Rijksplanologische Dienst; mevr. ir. B. ten Zeldam-Hartelust, docente landschapsarchitectuur aan de Landbouwhogeschool in Wageningen; drs. J.A.M. Zom, adj.-directeur Nederlands Research Instituut voor Toerisme; D. Bouman, voorzitter van de Nederlandse Vereniging van hoofden van Gemeentelijke Beplantingen en mevr. ir. D.J. Haan-Wiegman, tuin- en landschapsarchitecte gemeentelijke Plantsoendienst Amsterdam.

Bij het debat trad als voorzitter op Jan Kasies.

Om te vermijden dat de discussie in een oeverloos terrein zou verzanden, is getracht van te voren een lijn voor het gesprek aan te geven. Met dit doel was een kernredactie gevormd om uitgangspunten op te stellen. Deze redactie bestond uit: ir. J.H. de Boer, dr. D. Hillenius, drs. W. Koerse, ir. L. Wijers, VARA-redakteur Henk de By en TA/BK-redakteur Ruud Brouwers. Dit discussiestuk luidde als volgt.

De redactie meent dat vooral door het „doe"-aspect (mogelijkheden voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving) de ideeën van Le Roy bij velen sterk aanspreken. Een ander punt van belang is dat Le Roy met de natuur als bondgenoot in strak en overzichtelijk opgezette woonwijken een „tegenkultuur" (grillig, soortenrijk groen opgezet als besloten economie; spontane rijkdom aan verscheidenheid als anti-monokultuur) op gang wil brengen. Op die manier is het milieuprobleem als een tastbare aangelegenheid binnen ieders handbereik gebracht. De belangstellende leek hoeft niet langer werkloos toe te zien hoe de deskundigen het er af brengen. Hierop aansluitend is het

de bedoeling dat het programma van „groot" naar „klein" verloopt, van de problemen die aan de orde zijn bij het inrichten of instandhouden van landsdelen naar de mogelijkheid voor het individu (bewoner) om in zijn directe omgeving daadwerkelijk iets aan het milieu (de eigen situatie) te doen.

De redactie is van mening dat het niet gaat om een pro/kontra-diskussie, maar meer om de vraag wat mensen bezielt bij het uitvreten en aantasten van het milieu en hoe een algemene kentering op gang te brengen is.

Bij het opstellen van de gesprekslijn zijn aanknopingspunten ingebracht voor het in-

lassen van beeldmateriaal aan de hand waarvan de gesprekken soms een meer concreet karakter kunnen krijgen.

DE MENS ALS PARADOX

Beelden:

Flitsen uit het Le Roy-programma van 1/10/71 (ter inleiding); voorts beelden die de veelzijdigheid van de natuur en de mens illustreren met als contrast (paradox) afbeeldingen van verarming, monokultuur, onderwerping en overheersing door de „specialistische mens.

Uitspraak Wijers: „Toen de mensen zich langs de rijke randen van de Veluwe vestigden hebben ze eerst de wildstand tot een paar soorten teruggebracht, daarna hebben ze aardappelvelden aangelegd en nu bouwen ze flatvelden en allemaal dezelfde recreatiehuisjes. Het gevolg is aardappelmoetheid en flatneurose".

Citaat uit publikatie "Milieudifferentiatie" van de Rijksplanologische Dienst: „Samenvattend kan gesteld worden dat de in de natuur voorkomende processen tot differentiatie leiden. De dominante positie van de mens heeft evenwel nivellering tot gevolg, die weer gevaren kan opleveren voor hem zelf. Daarnaast valt ook bij de mens behoefte aan milieudifferentiatie te constateren; hij kan deze als doelstelling in zijn maatschappijstructuur invoeren. Ook dit is uit het oogpunt van het natuurlijk milieu te motiveren".

VRAGEN:

Hoe richten we onze omgeving in? Als mensen behoefte hebben aan variatie en veelzijdigheid, waarom scheppen ze dan overal waar ze komen armoede in de zin van eenzijdigheid?

In hoeverre is het mogelijk een omgeving zo in te richten dat aan de ene kant uitgegaan wordt van de gedachte dat de mens deel is van een natuurlijk systeem en aan de andere kant de mogelijkheid aanwezig is een economische situatie te handhaven die wij als menswaardig ervaren?

Is het noodzakelijk door grotere opbrengsten uit de natuur ook een grotere verarming te veroorzaken of is dit een kwestie van domheid? Zijn we soms zo kortzichtig dat we door een korte-termijn-economie slechts het belang van de eigen generatie dienen?

Komt de specialistische mens door een ge-

brek aan waardering voor het andere en de anderen tot onverantwoord handelen in landbouw (ruilverkavelingen, mesterijen), stedenbouw (saaie buitenwijken, wegeaanleg), industrie (haven en uitgestrekte gebieden)?

Naast deze abstracte vragen zijn er ook meer concrete vragen te formuleren:

Hoe moeten wij ons opstellen tegenover grootscheepse cultuurtechniese ingrepen (Heidemij, Grontmij, CTD's, Rijkswaterstaat) in dienst van onszelf?

Hoe moeten wij ons opstellen tegenover ingrepen van stedenbouwkundige aard, zoals het maken van nieuwe, steeds bredere auto-wegen en het opspuiten van toekomstige woon- en werkgebieden?

Een landbouwer moet steeds meer produceren, maar tegelijkertijd krijgt hij een steeds zwaardere druk te verduren om het landschap aantrekkelijk te houden. Is deze tegenstrijdigheid op te lossen door hem een vergoeding voor een "nieuw produkt" (landschap) te geven?

DE MENS EN ZIJN DIREKTE OMGEVING (dichter bij huis)

Beelden:

Woonomgevingen in Delft als resultaat van een intense samenwerking tussen beplantingsmensen en ontwerpers van de stedenbouwkundige dienst; beelden uit Mariahoeve, Den Haag van een spontaan groengebied. Als kontrabeelden: woonomgevingen bestaande uit grasgazons.

Uitspraak Tellegen: „De ekologiese krisis is niet gebonden aan de behoefte van de mens om steeds meer te consumeren en te produceren, maar is gebonden aan de vervreemding (onderdrukking van allerlei kreative uitingsmogelijkheden door het geplaatst zijn als een nummer in het arbeidsproces)“.

Uitspraak Dick Hillenius: „Het persoonlijke imperialisme van mensen leidt tot bemoeizucht en wederzijdse betuttelarij. Zo gezien is de rechte lijn het resultaat van de koehandel die door wederzijdse bemoeizucht wordt opgeroepen. Individualisering is derhalve erg nuttig als wij ons milieu willen verrijken. De eenlingen die buiten de pas lopen zijn de steunpilaren van onze samenleving“.

VRAGEN:

Is een natuurlijk milieu op die plaatsen waar we geen voedsel hoeven te produceren (partikuliere tuinen, plantsoenen, stadsparken) niet noodzakelijk als tegenwicht tegenover landbouwkundige monokultuur?

Zijn deskundigen van beplantingsdiensten op grond van hun specialisme niet wat al te sterk gebonden aan een bepaald groen-recept?

Kunnen liefhebbers door hun inzet en interesse niet de aanleiding zijn tot een geweldige ontwikkeling door de omgeving — zowel de stedelijke als de buitengebieden — te verrijken?

Aanvullende beelden:

Ploeg groen aanleggende bewoners (naar idee van Le Roy) in de woonwijk Overvecht in Utrecht.

VERDERE VRAGEN:

In hoeverre is het mogelijk voor mensen in reeds bestaande, geheel ingerichte woongebieden om zelf iets aan de omgeving te doen?

Kunnen wij ons nog de luxe van een ouderwets ordelijke tuin of plantsoen veroorloven met alleen kweekgras en gave plantjes als dat bespuitingen inhoudt?

Geeft niet juist de natuur en het groen het soepele, groeiende, veranderlijke materiaal om een stukje broodnodige tegenkultuur op gang te brengen (de wanordelijkheid tegenover het opgeruimd staat netjes?)

Geeft niet juist het daadwerkelijk ingrijpen van leken de kans op snelle resultaten in ons bedreigde milieu?

Zijn de ideeën van Le Roy in deze aangelegenheid een betrouwbare wegwijzer (het werken in tijd en ruimte, de zelfwerkzaamheid en het gebruik van de natuur als machine in plaats van het beknotten van de natuur)?

boven: koolvelden geestmerambacht na ruilverkaveling.

links: woningbouw utrecht overvecht

rechts: industrie en recreatie in wijk aan zee.

onder: zandopspuiting westelijk havengebied amsterdam.

**als mensen
behoefte
hebben aan
afwisseling en
veelzijdigheid,
waarom maken
we dan overal
een eentonige
omgeving?**

DEBAT EERSTE DEEL

we hebben het hier over mensen, planten, insekten en andere dieren en over de woonoorden die naar hun aard geschapen zijn

Voorzitter Jan Kassies: „We kennen allemaal uit onze omgeving voorbeelden van een rechtlijnige, eentonige opzet. Le Roy neemt stelling tegen deze gang van zaken. Om dit debat te openen, zou ik willen beginnen met de vraagstelling: Als mensen behoefte hebben aan afwisseling en veelzijdigheid, waarom maken we dan overal een eentonige omgeving? Bij deze vraag wordt er vanuit gegaan dat mensen behoefte hebben aan afwisseling en veelzijdigheid. Daarom is het misschien beter om een vraag vooraf te stellen: Is behoefte aan veelzijdigheid aanwezig? Wensen mensen in hun omgeving veel afwisseling? Ik zou daar eerst een antwoord op willen hebben van filosoof Koerse en daarna van arts-psychotapeut Mathijssen.”

Koerse: „Ik ben bang dat er ook een duidelijke behoefte is aan orde en aan rechtlijnigheid. De geordende wereld, die we om ons heen zien ontstaat niet alleen door krachten van buitenaf, bijvoorbeeld als resultaat van onze economie of door de activiteiten van onze planners, stedenbouwers of overheid. Ik vermoed namelijk dat er bij een heleboel mensen angst bestaat voor onoverzichtelijkheid, waardoor ze te maken kunnen krijgen met ervaringen, die ze niet aankunnen. De behoefte aan de geordende wereld, de woonwijken die we om ons heen hebben, kan wel eens heel diep verscholen liggen bij de mensen zelf. Daarom is het voor mij beangstigend, dat als we zeggen in een steeds complexere wereld te leven, we tegelijkertijd zien dat de onmiddellijke

woonomgeving tot een abnormale versimpeling teruggaat. En dat is dan het gebied, waar onze kinderen terechtkomen, waar ze nauwelijks meer variatie aantreffen.”

Mathijssen: „Ik vind het ontzettend lastig om een zinnig antwoord op die vraag te geven. Als je ergens diep op ingaat, kom je altijd uit bij de vraag, wat was er het eerst, de kip of het ei. En de kwestie behoefte aan diversiteit, afwisseling en nieuwe sensaties of de behoefte aan orde en netheid en dwang, ik weet het niet. Ik weet niet wat er in de ontwikkelingsgeschiedenis van ons de oorzaak van is geweest dat bepaalde delen van onze hersens die met controle en analyse te maken hebben zich zo enorm hebben ontwikkeld ten koste van andere delen van de hersens die met emoties te maken hebben. Misschien kan deze vraag beter aan Dick Hillenius gesteld worden.”

Hillenius: „Over de kip en het ei gesproken, ik denk dat het gevoel voor orde en netheid sekundair is. Ik denk dat wel primair is een gevoel van zekerheid en overzicht. Maar als je vliegt over sommige delen van Afrika, die dun bevolkt zijn, dan zie je dat de nederzettinkjes — per familie neem ik aan — grofweg in cirkels zijn opgezet; nergens zie je rechte lijnen. Alle rechte lijnen, alle overzichtelijkheid zijn het gevolg van het feit dat we dicht op elkaar zitten. Alle rondingen, cellen haast, zijn tegen elkaar gebotst en de rechte lijn is dan het compromis tussen de persoonlijke wensen van zo velen. Ik denk dat orde en netheid gewoon het gevolg is van imperialistische eisen van al die individuetjes over elkaar. Als ik een beetje water in mijn wijn doe, dan moet jij dat ook in jouw wijn doen en het resultaat van deze koehandel is dan de rechte lijn, waarop we dan tenslotte doodlopen.”

Wijers: „Ik dacht ook dat die orde en netheid een gevolg was van de dichte pakking, waarin wij leven. Zodra men in grote getalen samenleeft, moet men een bepaalde orde handhaven. Men probeert die orde dan ook zodanig gestalte te geven, dat mensen zich daarin thuisvoelen. Ik dacht, dat zodra je minder dicht op elkaar leeft, dat het dan ook gemakkelijker zal zijn om er minder orde op na te houden. Maar naar mijn gevoel zijn we inmiddels wel over de schreef gegaan. Zoals de situatie thans in Nederland is, hebben we hier allemaal wel het angstige gevoel, dat we alles te netjes maken. Maar ik verwacht toch nog wel een grote reactie als we het opeens minder netjes zouden gaan doen. En dat komt dan door die dichte pakking, waardoor iemand vrij veel dingen kan verwachten

van zijn medemens."

Boer: „De hang naar zekerheid speelt hier zeker een rol. Daar komt dan nog bij dat er in de verschillende levensstadia van een mens verschillende behoeften zijn. Kinderen zoeken avontuur en zijn er altijd op uit om iets nieuws te ontdekken. Naarmate een mens volwassen wordt gaat hij meer zekerheid zoeken en wil hij ook de herkenbaarheid, die zeker ook in het begrip rechtlijnigheid zit. In herkenbaarheid zit ook het niet willen afwijken van andere mensen."

Van Keulen: „Wijers stelde dat bij een dichte pakking de behoefte aan orde en netheid waarschijnlijk groter is. Dit wil ik betwijfelen omdat ik een voorbeeld van het tegendeel heb gezien. We hebben als Grontmij in Indonesië, waar ik onlangs geweest ben, een gebied in studie zo groot als tweederde deel van Nederland. Het gaat hier om Midden-Java, waar 23 miljoen mensen wonen. Daar was geen sprake van rechtlijnigheid, ook niet van een doelbewuste geordendheid. Er was daar een fijnschalig milieu en een menselijk landschap, iets wat je hier nauwelijks kunt aantreffen."

De Smidt: „Dit klinkt heel interessant en sluit aan op wat Hillenius zegt. Het is in tegenspraak met wat Koerse naar voren brengt. Koerse heeft het over angst en Hillenius zegt, we zoeken het niet, maar het is een gevolg van iets anders. Het voorbeeld van Van Keulen geeft iets aan, dat in een heel oude cultuur blijikbaar bestaat. Ik dacht daarom dat die

eentonigheid een gevolg is van een snel proces in de tijd. Eentonigheid hangt ekologies gezien altijd samen met iets dat snel tot stand komt. Iets dat langzaam groeit, dat de tijd heeft, biedt differentiatie. Een oude cultuur, die er lang over gedaan heeft om tot stand te komen, biedt fijnkorreligheid. Daarin is een evenwicht te vinden. Iets wat plotseling ontstaat, om welke reden dat dan ook gebeuren moet, heeft onvermijdelijk die eentonigheid tot gevolg. We zoeken het dus niet, maar we

krijgen het op ons boterham."

Ten Zeldam-Hartelust: „We moeten helemaal niet het ordelijke óf onordelijke voorstellen. Het gaat hier om een contrast. Het is juist zo prettig om door de rommel van het een als contrast de ordelijkheid en de netheid van het andere te voelen. Dat maakt het leven juist interessant. Dit laatste kun je eigenlijk betrekken op alles in het leven."

Publiek: „Ik geloof dat dit laatste waar is.

boven v.r.n.l.: ir. th. a. m. van keulen, w. j. a. snelder, mevr. ir. b. ten zeldam-hartelust, ir. h. meyers, ir. w. reh, mevr. drs. h. de boer-d'ancona, prof ir. n. h. a. van duyn, d. bouman.

links v.r.n.l.: dr. j. a. mathijssen, w. c. j. boer, dr. j. van der ven, drs. j. t. de smidt, ir. l. wijers, ir. j. h. de boer.

Beide aspecten doen zich tegelijkertijd voor. Je kunt je zo creatief mogelijk opstellen en daarin dan tegelijkertijd zekerheid vinden zodat er een balans ontstaat. Wat de heer Boer zegt, dat kinderen altijd het nieuwe zoeken, is niet waar. Ze zoeken ook naar zekerheid. Zo willen ze vaak steeds hetzelfde verhaaltje verteld hebben om het te kunnen verwerken. Pas daarna kan er iets nieuws ontstaan. Daarom geloof ik ook dat we bezig zijn een cultuur te scheppen, waarin alle onzekerheden tegelijkertijd naar boven komen en dat we derhalve een beetje gedwongen zijn om een zeer overzichtelijke omgeving voor onszelf te maken."

Post: „Ook ik denk dat juist die spanning tussen het geordende en het ongeordende de zaak zo interessant maakt. Daarom wil ik ook terugkomen op die dichte pakking, waarover hier gesproken is. Ik wil daarbij ook een beetje uitdagend zijn. In een of ander artikel doet Le Roy de uitspraak dat we hier in Nederland zo'n 150.000 ha marginale landbouwgrond hebben, die we zouden moeten gebruiken om de pakking wat minder dicht te maken. Ik zou daarover meer van hem willen horen."

Le Roy: „Om te beginnen, dat van die veelzijdigheid, waar de vraagstelling over gaat, is geen zaak van ons, maar een natuurwet. In een zeer belangrijk boek, *La Loi Naturelle*, heeft Robert Andry geschreven dat overal waar de natuur begint hij begint met diversiteit. Pas in de kulminatie van een proces ontstaat er een soort monokultuur. En de leuze *Egalité, Liberté et Fraternité* mag dan in het politieke leven opgaan, maar de ietwat eigenwijze natuur wenst zich daaraan niet te houden. Zo worden de pakvormen waarin mensen verblijven, niet door hen gemaakt, maar ze worden voor hen gemaakt. Zo bent u, meneer de voorzitter, niet de man die uw eigen huis heeft gemaakt, maar dat is voor u gedaan. We hebben het hier over ecologie, een wetenschap die zich bezig houdt met mensen, planten, insecten en andere dieren en met de woonoorden die naar hun aard geschapen zijn.

Hierop aansluitend vind ik wat mevr. ten Zeldam heeft gezegd heel belangrijk. Het contrast dat orde en wanorde naast elkaar opleveren. Wat dat betreft heeft het projekt van de middenberm in de Kennedylaan in Heerenveen zijn sukses gehad. Want voor dit projekt bestond in ons geordende milieu geen geordende chaos.

Wat die marginale landbouwgronden betreft, dat is geen uitvinding van mij, maar

van Sicco Mansholt. Niet alleen in Nederland, maar ook in Frankrijk en Duitsland is sprake van gebieden, die in cultureel opzicht afgestoten moeten worden. Hier kan de natuur weer een kans krijgen. Bovendien doet zich hier de gelegenheid voor om andere samenlevingsvormen te stichten, die heel ongedwongen zijn opgezet."

Voorzitter Kassies: „Ik wil doorgaan op de uitspraak, dat de gebieden, waar wij worden samengepakt niet door ons, maar voor ons worden gemaakt. Speelt hierin onze economie een voorname rol?"

Zom: „Ik dacht inderdaad dat het vooral economische factoren zijn, die naar een monotonie toewerken. In de recreatiesector bijvoorbeeld zijn er projecten die eenzijdig worden opgezet. Dat benadrukken van maar enkele aspecten heeft veelal economische achtergronden. Zo moet er sprake zijn van een bepaalde omvang alvorens iets op de lange duur rendabel kan worden."

De Boer-d'Ancona: „Ik denk dat dat wel waar is, maar er komt wel een probleem bij. Er wordt hier gesproken over orde en chaos, maar niet ieders orde is dezelfde en niet ieders chaos is gelijk. Bovendien zal niet iedereen onder diversiteit hetzelfde verstaan. Aangezien onze woningbouw sinds de Tweede Wereldoorlog in het licht heeft gestaan van de woningnood, geloof ik dat we in onze woonomgeving een grootste gemene deler aan orde en chaos en aan wat de mensen niet en wel willen, helpen trachten te creëren. Vandaar ook de monotonie. En dat maakt, denk ik, niemand extreem ongelukkig en evenmin extreem

niet ieders orde is dezelfde en niet ieders chaos is gelijk. bovendien zal niet iedereen onder diversiteit hetzelfde verstaan.

gelukkig. Het is een soort gemiddelde. En gemiddelden zijn meestal saai."

Van der Ven: „Het heeft natuurlijk ook te maken met stedenbouwkundige ideeën, die in de loop van de tijd aan veranderingen onderhevig zijn. Zoiets grijpt dan in op bijvoorbeeld de structuur van de grondprijzen in stedelijke gebieden, die aflopen vanuit het centrum naar buiten toe, waardoor het onmogelijk wordt bepaalde functies een goede plaats te geven. Zo wordt het wonen steeds meer naar buiten gedrongen omdat het anders onbetaalbaar wordt. Daar komt dan de ontwikkeling van de bouwtechniek nog bij. Willen bepaalde rationele bouwmethoden toegepast kunnen worden, dan moet het bouwen gestroomlijnd plaatsvinden. Dan gaan systemen hun eigen wetmatigheid inbrengen en moet de aannemer gemakkelijker met zijn bouwkraan langs het werk kunnen rijden. Kijk, architecten kunnen veel leukere plannen maken, maar het gaat in de eerste plaats om de betaalbaarheid, waardoor veel alternatieve mogelijkheden uitgesloten zijn."

Van Duyn: „We zitten ook met een snelle groei van de bevolking, een zekere toename van de welvaart en een achterstand in de woning- en stedenbouw. Dit zijn zaken die geleid hebben tot een opvoeren van de snelheid van het bouwproces. Dit gevoegd bij het sterk benadrukken van onze westerse analytische geest, die de problemen wil ontrafelen en vereenvoudigen en daarmee veel zaken tot een model terugbrengt. Dit versimpelen van de zaak is de grondslag waarop wij thans werken. We zitten daarom met de taakstelling dat de toevoegingen — die voor een deel toch altijd pas achteraf kunnen komen — meer van meet af aan moeten worden ingebracht. Dat betekent dat we complexer gaan werken."

Meyers: „Die monotonie is vooral het gevolg van de snelheid, waarmee allerlei ontwikkelingen zich in onze samenleving voordoen. Vooral de bevolkingsgroei speelt daarbij een rol. Mondiaal gezien kwam een bevolkingstoename van 2 procent eerst in tijd van een eeuw tot stand, nu gebeurt dat in tijd van een jaar. Deze zeer aanzienlijke versnelling leidt er toe dat we terugvallen op een stelsel van maatregelen dat tot eentonigheid voert. Het geheel is in z'n samenhang zo simpel, dat van een soort schijnorde sprake is. Als hier over orde en chaos gesproken wordt, dan heb ik het vermoeden dat die chaos helemaal geen werkelijke chaos is, maar een zo complexe orde dat we de samenhang niet kunnen overzien. We gunnen ons daar ook de tijd niet voor. Daar moet ik aan toevoegen

dat wij ons wat dit betreft waarschijnlijk in een soort kentering bevinden. Er begint zich een soort stabilisatie af te tekenen met daaraan vastgekoppeld de behoefte aan meer intensivering en meer schakering en verscheidenheid."

Voorzitter Kassies: „Ik wil hier een en ander toespitsen. Zijn we werkelijk bij een kentering aangeland. Zou de heer Le Roy daarin het kort iets op kunnen zeggen? Kan dat?

Le Roy: „Nee, dat kan niet. We moeten weer even terug naar de kip en het ei. Door minister Langman van economische zaken is gezegd dat de milieu-dweepzieke mensen — zo sterk heeft hij het niet gezegd, maar ik overdrijf graag — er rekening mee moeten houden dat in alle opzichten de

ekonomie voorop gaat. Daar heb je het vraagstuk weer. Eerst was er de mens en die heeft ekonomie uitgevonden. Nu zijn we inmiddels zo ver dat de ekonomie voorop gaat en de mens achterop. Dat betekent tenslotte de dood van de mens en daarmee natuurlijk ook van de ekonomie, die van de mens afhankelijk is. Zo'n zelfde omdraaiing doet zich voor als wij het hebben over de bevolkingsgroei. Hebben wij op de explosie van geboorten goed gereageerd? Maken wij bijvoorbeeld een op tijd reageren mogelijk door de meest geperfectioneerde economiese, structurele opbouw van onze maatschappij? Maken wij het mogelijk dat de mens als een besloten ekologiese faktor zich in zijn eigen omgeving mag manifesteren. Ik vind het tweeslachtig om aan de ene

kant over een enorme overbevolking te praten en aan de andere kant over woningnood, terwijl de mensen waar het hier om gaat niet mogen meebouwen aan een eigen huis. Daar komt bij dat mensen vroeger altijd hun eigen huizen bouwden. Naar mijn mening is deze gang van zaken alleen te verklaren omdat wij met onze zogenaamde deskundigheid gaarne bereid zijn om onze medemens als onmondig te verklaren. Tegen deze onmondigheid kom ik op. Als er woningnood is, dan zouden de mensen die daar de lust toe hebben in de gelegenheid moeten zijn om hun eigen huis te bouwen. Daar los je dan niet alleen het tekort aan woningen mee op, maar ook de diversiteit zou als vanzelf terugkeren. Nu is het daarentegen zo — Michel Ragon heeft dat zo goed beschreven — dat we monumentale vergissingen en verschrikkingen bouwen en dat de mens die daar eens een dagje uit wegvlucht op een rekreatieterrain terechtkomt waar hij opnieuw met allerlei vergissingen geconfronteerd wordt."

Wijers: „Ik vind dat we door moeten gaan op die kentering, dat is een heel belangrijk punt. De kentering is mijns inziens driedelig. Allereerst de bevolkingsloop. Daarnet is gezegd, de bevolking neemt steeds toe, dat is niet helemaal zo, er is op dit moment een duidelijke kentering in de bevolkingstoename. Een jaar of vijf geleden nog dachten we dat we in het jaar 2000 zo'n 21 miljoen mensen in Nederland zouden hebben, we schatten nu dat het op 17 miljoen ligt. Men verwacht tegenwoordig ook dat er een stabilisering van de bevolking zal kunnen komen. De moeilijkheid ligt veel meer in de groei van andere zaken. Wij hebben steeds meer water nodig om onze elektriciteitscentrales te koelen, we hebben steeds meer wegen nodig om ons snel over te verplaatsen en dergelijke en die groei is veel groter dan de groei van de bevolking. Maar we weten ook, en dat is een ander deel van de kentering, dat we niet door kunnen gaan met groeien. We hebben beseft dat al die groeien naast elkaar totaal een onmogelijkheid is en we hebben beseft dat het minder moet worden. Het enige is dat we nog niet weten, hoe we dat moeten doen. Ik dacht dat dit een probleem is, maar als probleem is het bekend. Het derde deel van de kentering is de onmondigheid. Ik dacht dat je op dit moment niet meer over een onmondig burger kan spreken. Vooral de laatste vijf jaar is duidelijk gebleken dat de burger niet onmondig is en dat hij veel meer aandacht heeft voor het milieu. Door dit laatste staan

dick hillenius

en zitten we hier op dit moment. Men heeft over het algemeen het idee gekregen, dat de milieusituatie van belang is in Nederland. Ik dacht dat de kentering plaatsvindt op verschillende fronten en dat we ons daarom met elkaar afvragen, waar gaat het heen. Dat op zichzelf is al een hele kentering in vergelijking met wat er geweest is".

Snelder: „Ik dacht dat veelvormigheid beslist geen zaak van geld hoefde te zijn. Het tegendeel zou waar kunnen zijn. Er zijn veeleer andere zaken aan de hand. Het bouwen aan een woonomgeving zou een groeiproces moeten zijn, maar dat is het helemaal niet meer. De maten waarin en de snelheid waarmee bepaalde zaken tot stand moeten komen, maakt dat je niet meer kan spreken van een groeiproces. Vroeger zijn de steden op vrijwel natuurlijke wijze gegroeid, maar waar je nu mee te maken hebt, dat zijn uitbarstingen. Zoiets valt niet meer te overzien. We weten helemaal niet wat we in zo'n razendsnel tempo aan het doen zijn. En als de situatie zo ligt, dan is het zaak dat er veel meer samenspraak komt. En dan beland ik toch ook bij de kentering, want er gaat meer samenspraak komen. Steeds meer disciplines gaan niet naast of achter elkaar aan het werk, maar gelijktijdig om aan dat veelzijdige woonmilieu te werken".

Post: „Als we nu terug gaan naar de vraag waarom we onze omgeving zo rechtlijnig inrichten, dan is daar als antwoord op gegeven dat dit komt door economische motieven. Dat antwoord is volkomen terecht en juist. Maar dat is niet het enige. Er is ook een planologies beleid en dat zegt, met name waar het om de Randstad gaat, als we niet uitkijken dan slijbt alle open ruimte die daar nog is, volkomen dicht. Dan ontstaat daar een metropool zoals Tokio, Parijs of New York. Dat zou betekenen dat het open middengebied, een waardevolle open ruimte, verloren gaat. Daarom nemen we ook allemaal maatregelen om die groene ruimte in West-Nederland te bewaren. Dat kan alleen maar gebeuren door een deel in te richten voor de landbouw en een andere deel effectief in te richten voor de mensen die behoefte hebben aan openlucht-recreatie. Dat is een verstandig beleid en dat houdt in dat je niet kunt zeggen dat iedereen maar moet kunnen bouwen waar hij wil. Er moet hier sprake zijn van een ordening want anders krijg je toestanden, die wij geen van allen willen".

Hillenius: „Er is volgens mij een valse tegenstelling tussen economie en de wens

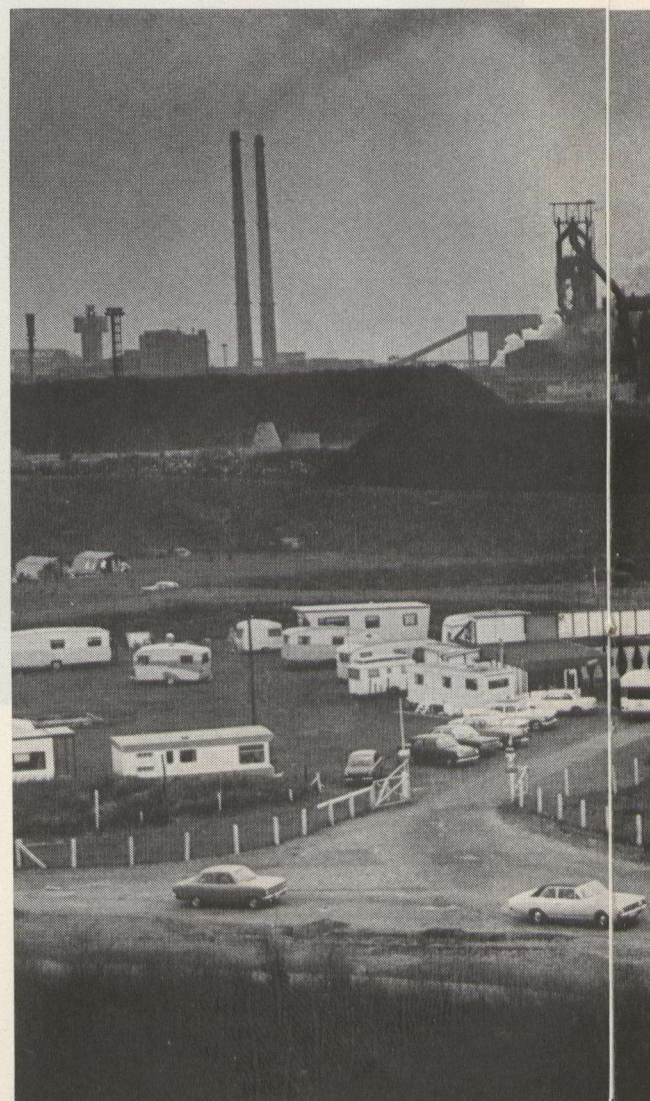
naar een grotere variatie in de leefomgeving. Er wordt wel vaak gezegd, dat de woningnood eist dat we zo snel mogelijk moeten bouwen en dat we het daarom maar zo simpel mogelijk doen, maar als we de Bijlmermeer nemen als een terecht voorbeeld van eentonigheid en uniformiteit, dan liggen de zaken toch anders. Want daar zijn deze karakteristieken niet voortgekomen uit economische motieven. De ideeën die aan deze uitbreiding van Amsterdam ten grondslag liggen zijn geboren uit de idealistische motieven om een goede woonwijk te bouwen. Als dat nu achteraf anders uitkomt, dan is dat niet omdat de economie hier een rol speelt, maar omdat men bepaalde elementen heeft vergeten te stoppen in de computer die uitrekent hoe je een goede stad moet bouwen. Er is wel van alles uitgerekend, maar allerlei individuele eisen heeft men niet in de gaten gehad. Kortom, het verhaal van mevr. de Boer -d'Ancona.

Ik wou wat dat betreft wel een vergelijking trekken met dierentuinen. Als ze geld hadden, bouwden dierentuinen vroeger grote, hygiënische, betegelde en alles en nog wat paleizen, waar de dieren door een mediese begeleiding wel in leven blijven, maar het niet goed hadden. Door een studie van het gedrag van de dieren zijn we nu tot de konklusie gekomen, dat je niet groter hoeft te bouwen en niet kostbaarder, maar soms zelfs goedkoper als je maar zorgt dat er een gevarieerde ruimte ontstaat. Het blijkt dan dat dieren daar direkt op reageren door bijvoorbeeld een normaal gezinsleven op te bouwen. Zover is het met mensen helaas nog niet, want dan zouden ze al die saaie woonwijken gauw afbreken, maar toch zit er in het menselijk gedrag een soortgelijke tendens. Dit verhaaltje dan ter ondersteuning van het feit dat er geen tegenstelling is tussen economie en de wens een betere leefomgeving te hebben".

Mathijssen: „Ik geloof toch dat dit debat, voor zover je al van een debat kunt spreken, voortkomt uit een zeker onbehagen met onze cultuur. Nou, ik hoop nu dat er wat meer onbehagen in dit debat komt. Om terug te grijpen op wat Dick Hillenius net zei, waarom worden bij het bouwen van nieuwe wijken, bij het aanleggen van autowegen en bij allerlei makro-economische overwegingen bepaalde elementen niet in de computer gestopt? Waarom? Waarom is er zoveel dwang? Waarom is er zoveel monotonie als je aanneemt dat de mensen jagen naar diversiteit, afwisseling, vrolijkheid en weet ik al wat allemaal. Ik geloof dat die vraag zo zonder meer niet te beantwoorden is. Het zou beter zijn als

je zegt: er zijn twee krachten in de menselijke natuur en in de hele natuur, de kracht van differentiatie, van spelen, van afwisseling zoeken en de kracht van dedifferentiatie, van controle van dwang, die eventueel tot monotonie kan leiden. En dan geloof ik dat het probleem hier moet zijn: is er nou op het ogenblik teveel dwang? Ik persoonlijk vind van wel. Er is te veel dwang. Het gaat om de mate waarin, niet omdat controle zou moeten ontbreken, maar omdat er te veel controle is.

Dan zijn we hier gekonfronteerd met de paradox dat als we de controle en de monokultuur willen tegengaan, we weer tot maatregelen komen die de dwang vergroten. De dwang op het gebruik van de auto, de dwang op het gebruiken van landbouwgiften, de psychiatrische dwang, de mensen rustig houden met kalmeringsmiddelen, dat is allemaal dwang. En hoe komt het nu dat in onze cultuur een zo sterke bevoordeling is, een doorschieten van de dedifferentiërende krachten? Datgene wat beweerd wordt, dat de in de natuur voorkomende processen tot differentiatie leiden is niet zonder meer waar. Ik wijs er op dat er in de natuur zoiets bestaat als dood, wat een zeer definitieve dedifferentiatie is. Dat er aderverkalking is, spierdystrofie, kanker, hoge bloeddruk, littekenvorming, neurotische herhalingsdwang en dat dit allemaal vormen zijn van

verarming en van toename van monotonie, die blijkbaar in de natuur ook zijn ingebouwd. Maar ik herhaal dat er een teveel is aan dwang en dat daar het debat over zou moeten gaan."

Publiek: „Dan zou ik wel willen weten waar die dwang vandaan kwam. Is dat een ekonomies bepaalde toestand, heeft dat een sociaal-psychologische achtergrond? Die vragen moet je je dan toch wel degelijk stellen. Ik dacht gewoon met Le Roy, dat de enige mogelijkheid om er onderuit te komen, is om er iets aan te doen."

Mathijsen: „Ik dacht dat het debat zeer aan vurigheid en belangwekkendheid zou winnen, als we ons realiseerden dat we dit allemaal, al deze processen niet op een goede manier kunnen behandelen door alles in grote groepen buiten ons te plaatsen. We moeten constateren en er van uitgaan, dat het in ons begint. Ik wil daarom meer weten van de mensen die hier zitten, hun persoonlijke motieven ten opzichte van orde, dwang, zelfbeheersing, properheid, controle en netheid. Daar begint het. Het begint bij het individu."

De Smidt: „Dwang heeft volgens mij te maken met doen. We hebben een prestatiedwang en dat betekent dat we een hele hoop moeten doen. Er is hier gezegd, er is een kentering, nou daar twijfel ik erg aan, al gebeurt er dan wel iets. Maar ik vind het

misleidend om op dat veranderen te wijzen en daarmee dan de aandacht af te leiden van de dingen die niet veranderen. Er gebeurt iets op het gebied van inspraak, maar dat heeft te maken met laten. Als je veel wil doen, dan is het moeilijk om inspraak te dulden. Als je bereid bent na te laten, dan ontstaat er ruimte voor inspraak, dan ontstaat er zelfs behoefte aan inspraak. Een ander ding is: als we willen doen, dan is oud lelijk, want dat hebben wij niet gemaakt, dat is niet door ons gedaan en moet weg. Het nalaten van doen betekent ook het ruimte laten voor het oude, iets wat ontstaan is, iets wat gegroeid is. Het komt er op neer dat we ruimte laten voor dingen uit het verleden en voor andere dingen uit het heden naast ons. Maar dat betekent dat we grote stappen terug zullen moeten zetten op onze snelweg van willen doen. Deze prestatiedwang brengt ons in een positie waarin we anderen vernietigen en andere dingen vernietigen.

En nog even terug naar de natuur, die juist anders gericht is, het niet zelf willen doen en niet nivelleren, maar differentiëren en het samenwerken aan variatie. Dat de dood daarmee in tegenspraak zou zijn, dat is weer gezien vanuit onze manier van kijken op korte termijn die wij ons aangemeten hebben. Wij kijken een mensenleven lang en dan is de dood het einde. Maar in de

natuur werkt een systeem over veel generaties en de dood van een individu is geen probleem want dan vindt er opvolging plaats en intussen heeft het gestorven individu bijgedragen aan het groeiproces van het hele systeem."

Van der Ven: „Als Mathijsen zegt, begin maar bij je zelf, dan wil ik daarop zeggen, dat iedereen wel wat van zichzelf heeft, maar dat je niet in een maatschappelijk vacuum leeft. Je leeft in een samenleving die gekenmerkt wordt door bepaalde structuren. Ik geloof dat het daarom erg belangrijk is om inzicht te krijgen in het totale maatschappelijke gebeuren. Daarbij is het erg belangrijk om na te gaan wat eigenlijk de relatie is tussen sociaal-ekonomiese systemen en de waarden en normen van mensen en hoe dit doorwerkt op de individuele persoonlijkheidskenmerken. Voorts is er dan de vraag hoe dit weer inwerkt op het sociaal-ekonomiese systeem, want dat maakt de sociaal-ekonomiese structuur zo hevig. Het werkt allemaal op elkaar in. En onze analitische wetenschappen komen niet verder dan het kijken naar een deeltje en krijgen geen inzicht in het totaal proces. Ik geloof, dat pas als je een overzicht hebt op het totaal-proces, je kan komen tot een mentaliteitsverandering. Zoiets lukt de massa nooit, want op basis van de primaire eis van rentabiliteit als kapitaal verschijnt de eis van produktiviteitsverhoging en de eis van arbeidsverdeling. Dit laatste geeft een fragmentarisch bewustzijn met vervreemding en dan is het helemaal niet zo raar dat we van die woonwijken bouwen zoals we nu doen."

recreatie onder de rook van hoogovens in wijk aan zee.

HET is eigenlijk ongelooflijk, maar in de „Afgelopen jaren is in nieuwe woonwijken ieder soort gebruik dat er plaatsvindt op een apart gebiedje georganiseerd. Er is een flatgebouw met een tegelpad er langs, daar ligt een reepje plantsoen tegenaan, dan volgt een stoep, dan de autostraat, dan weer een stoep en tenslotte is er een wat groter plantsoengebied. Alles is opgesplitst, waardoor het gehele gebied in feite niet als een woonomgeving kan functioneren. Zou je daarentegen de hele boel op een goede manier combineren, dan is het heel goed mogelijk dat het rijgebied tevens speelgebied is met het groen erbij”.

Het hoofd van de stedenbouwkundige dienst in Delft, ir. Thijs de Jong, kan zich kwaad maken over de gebrekkige manier, waarop een woonomgeving tot stand komt. Een straat is alleen maar geschikt om over te rijden, om langs te parkeren of om voor afwatering te zorgen. Een stoep is werkelijk nergens anders voor te gebruiken dan voor lopen, terwijl de breedte tien tegen één is afgeleid van het kabelnet eronder en de routes ten opzichte van het autoverkeer meestal een omweg inhouden. En er is geen plaats voor rondlummelen, beschut zitten, hoger staan, lager staan, liggen, ergens wachten, ergens overheen lopen, met water kliederen, in de bosjes schuilen en nog veel meer zaken.

Volgens Thijs de Jong is het dan ook bepaald geen wonder dat je klachten krijgt als je een situatie zo onlogies maakt. „Als je een straat, waaraan een kleuterschool ligt, zo maakt dat mensen er met auto's hard kunnen rijden, dan krijg je klachten. En dan kun je er wel verkeersborden neerzetten met de waarschuwing „overstekende kinderen”, maar dan blijf je toch klachten houden. De enige manier om in een dergelijke situatie verbetering te brengen, is een logies ontwerp maken”. Zoiets is alleen maar mogelijk als verschillende gemeentelijke diensten tot een zeer nauwe samenwerking komen. Door de inspanning van tal van functionarissen is in Delft zo'n samenwerking thans op gang gekomen. Daardoor worden zowel in oude woonwijken als in de nieuwste wijken samen met bewoners opmerkelijke resultaten geboekt. Vooral het zeer nauwe contact tussen de stedenbouwkundige dienst en de plantsoendienst werpt zijn vruchten af.

Het hoofd van de plantsoendienst in Delft, Th. J. Bos, kan hartstochtelijk beginnen te vertellen als hem wordt gezegd dat

GREPPELS, SLOTEN EN SLEUVEN IN DE STAD DELFT

de groengebieden in zijn stad er op sommige plaatsen hoogst opmerkelijk uitzien. Hij is het er volledig mee eens dat de „standaard-oplossingen” met de gladgeschoren gazonnetjes en met de perken waarin heesters van één soort staan niet voldoen. Dat er van de kant van de bewoners daarom langzamerhand kritiek groeit op deze gang van zaken, acht hij terecht. „Het is bekend dat kinderen juist bij boerenslootjes leuk kunnen spelen. Daarom moet je boerenslootjes en verder ook een meer natuurlijke aanplant in de stad terugbrengen”.

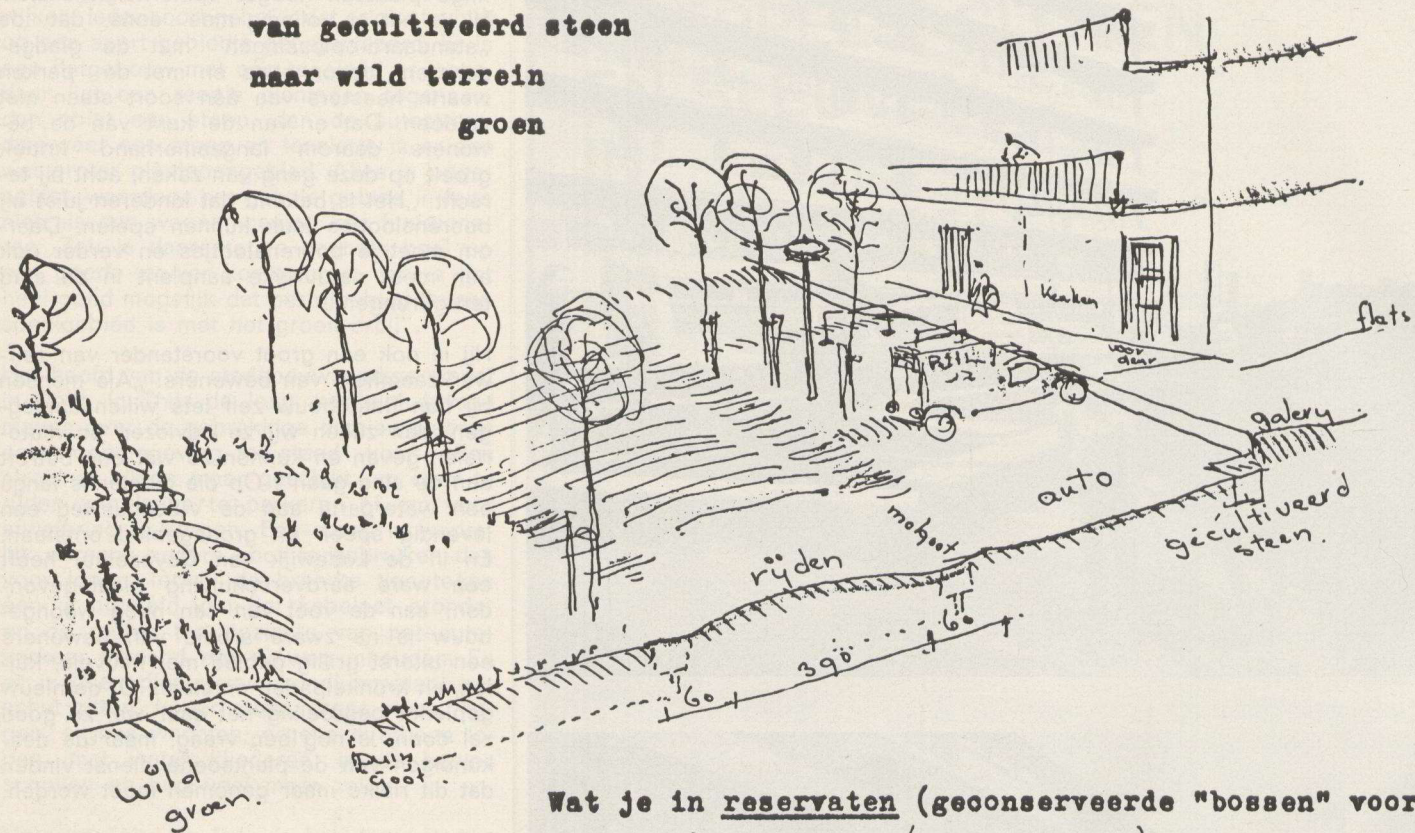
Hij is ook een groot voorstander van zelfwerkzaamheid van bewoners. „Als mensen bij hun flatgebouw zelf iets willen aanleggen, dan zullen wij ze adviezen en materialen geven en kunnen ze wat ons betreft aan de slag gaan”. Op die manier is langs een waterpartij aan de Vulcanusweg een levendig speel- en groengebied ontstaan. En in de Lodewijk van Deysselhof heeft een ware aardverschuiving plaatsgevonden; aan de voet van een hoog woongebouw is na zware arbeid van bewoners een uiterst grillig gebied met heuvels, kuilen, en kronkelpaden ontstaan. Of de nieuw geplante begroeiing het daar wel zo goed zal doen, is nog een vraag, maar de deskundigen van de plantsoendienst vinden dat dit risico maar genomen moet worden.

In de allernieuwste woongebieden (De Buitenhof, omgeving Chopinlaan, Haydnlaan) is de intense samenwerking tussen de gemeentelijke diensten van meet af aan duidelijk. Grote hobbels, paaltjes en bomen maken dat auto's niet anders dan stapvoets een parkeerplaats aan de voet van de flats kunnen opzoeken. Het op straat spelen is derhalve van ieder gevaar ontbloot. Voorts is de begroeiing die tijdens de bouw spontaan op een ongeëgaliseerd terrein is opgekomen, als uitgangspunt voor de verdere groenvoorziening genomen. Het is geen kwestie van aanleggen, maar van bijsturen door het inbrengen van meer andere planten, heesters en bomen, die sterk genoeg zijn om zich te handhaven. De paadjes die door een dergelijk gebied lopen, worden niet langer op een tekenplank uitgezet, maar laat men gewoon door het gebruik ontstaan. En alles tiert er in een mum van tijd zo welig, dat onderwijzers voor de biologies met de kinderen de school uitlopen en in het plantsoen gaan rondneuzen. Daarnaast heeft men in Delft ook de „wijktuinman” ingevoerd, die gesteund door werkgroep-

links: lodewijk van deyssehof, een aardverschuiving door bewonersarbeid.
 bovenaan: de vulcanusweg na activiteiten van bewoners.
 onder: herculesweg, het eerste project op deze wijze in delft.

groen
 van gecultiveerd steen
 naar wild terrein
 groen

Wat je in reservaten (geconserveerde "bossen" voor de enkeling) kunt doen, (zie arboretum) kun je in de wijken ook.

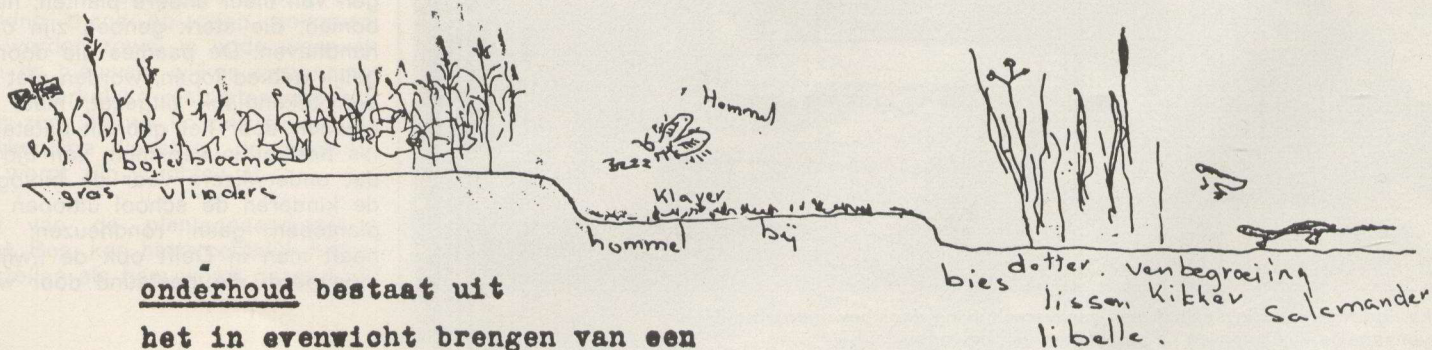
„nieuw plantsoen“

Handhaven en stimuleren, ^{en/of} cultiveren van natuurlijke begroeiing
 verschil tussen gemaakt in steen
 en wilde begroeiing.

bijsturen bijplanten

benutten

in je macht hebben van groen

onderhoud bestaat uit
 het in evenwicht brengen van een
 natuurlijke begroeiing -
 bijsturen naar een gewenst effect.

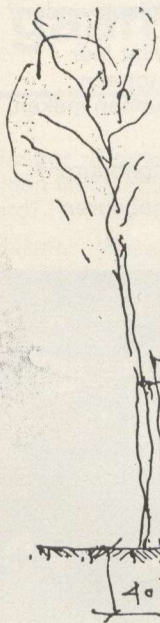
d.w.z. bomen en struiken bijplanten i.p.v. planten
 b.v. onkruid zaaien
 Keuze mogelijkheden aanbieden.
 Verschillen maken.

jes van vijf kinderen zorgt voor enig onderhoud en verdere uitbouw.

De deskundigen in Delft zijn er van overtuigd geraakt, dat je niet alles op kunstmatige wijze moet proberen aan te leggen. Als je tal van zaken aan een spontane ontwikkeling overlaat, dan zijn de resultaten vaak veel beter. Zo heeft een natuurlijke slootkant een begroeiing die tegen een stootje kan, waardoor er kinderen kunnen spelen en er toch groen blijft dat geen onderhoud vergt. Een nieuw aangelegde waterkant daarentegen raakt ingetrapt zodat er niets groeit. Op die manier bekeken heeft de deskundige niet langer de rol van de man die alles nieuw maakt naar zijn opvattingen. Hij is veeleer degene die alles wat waardevol is behoudt en stimuleert.

In die zin speelt volgens Thijs de Jong de deskundige wel degelijk een beslissende rol. „Bij het opzetten van een woongebied word je voor problemen gesteld. Voor honderden mensen zijn parkeerplaatsen nodig en moet er ruimte zijn voor spelen en wandelen. Je moet dan ook precies uitzoeken hoe je al die dingen kunt laten samengaan op zo'n wijze dat niets elkaar hindert. Daarbij, wil je de omgeving zo ontwerpen dat de bewoner vrij is om te kiezen op welke wijze hij de woonomgeving gebruikt, dan moet je als deskundige de mogelijkheden aanbieden dat hij dat kan doen. ■

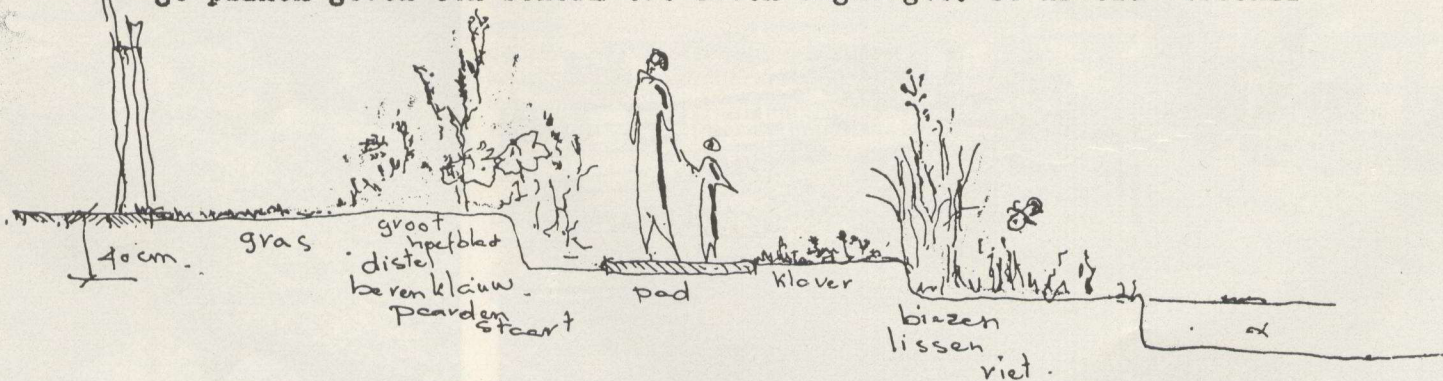
de buitenhof, omgeving haydnlaan en chopinlaan met nieuw type plantsoen.

Voorbeeld 3

Bestaande niveau verschillen gebruiken.

In plaats van een terrein te egaliseren zou men de niveau verschillen kunnen versterken in iedergeval gebruiken om de eerste kaalheid van nieuwe wijken tegen te gaan. 40 cm niveau verschil + 150 cm hoge planten geven een scherm tot boven ooghoogte. De niveau verschillen

len geven een natuurlijk verschil in begroeiing door verschillen t.o.v. de grondwaterstand. Sommige mensen klagen over het feit dat de kinderen vieze kleren krijgen bij het spelen. Mensen die blij zijn met iets klagen meestal niet. Voorlichting helpt tegen onbegrip. Het moet mogelijk zijn om een vrij natuurlijk flora en fauna in de woonwijk te brengen. Een "arboretum" in de woonwijk.

HET HEILZAME TOEVAL IN MARIAHOEVE

In de wijk Mariahoeve in Den Haag ligt temidden van keurige wegen, straten en woongebouwen een verwilderd terrein. De ontwikkeling van dit gebiedje is jarenlang geobserveerd door landschapsarchitect ir. Wouter Reh, die in een aangrenzende hoogbouwflat heeft gewoond. Met hem vond het volgende vraaggesprek plaats.

Vraag: Wat is dit voor een landje?

Reh: „Het is een terrein dat Zwolsman zou bebouwen. Door ontwikkelingen binnen de Exploitatie Maatschappij Scheveningen is dat niet doorgegaan. Daardoor heeft het vijf à zes jaar braak gelegen en heeft zich een ingewikkeld patroon gevormd vanuit het gegeven dat er 'lag en door het spel van kinderen dat er plaatsvindt'".

Vraag: Is het gebruik intensief?

Reh: Ik kan niet zeggen intensief, maar er vindt wel specifiek gebruik plaats. Het gaat hier om spelvormen, zowel 's zomers

als 's winters, die je in een aangelegd parkje nauwelijks aantreft".

Vraag: Wat voor spelvormen?

Reh: „Er zijn weggetjes die ontstaan zijn door bromcrossgebruik. Jongetjes hier in de buurt hebben hun bromfiets omgebouwd tot een bromcrossinstrument. Daarmee gaan ze dan telkens over bepaalde paadjes, waardoor er in het terrein een soort circuit is ontstaan met valleitjes. In een normale woonwijk met een normaal plantsoen is voor zulke activiteiten nooit enige ruimte".

Vraag: Is zo'n gebied ook biologies van belang?

Reh: „Ja. In de zomer treedt er voor een dergelijk terreintje een aanzienlijke differentiatie in begroeiing op zonder dat iemand er iets aan doet".

Vraag: Is je konklusie dat je in de stad veel meer van dit soort terreintjes aan het toeval zou moeten overlaten, zodat er een spontane ontwikkeling kan plaatsvinden?

Reh: (na enige aarzeling) „Wat hier toevallig is gebeurd, zou je tot een principe in de parkaanleg kunnen maken, laat ik het zo zeggen".

Vraag: Vind je dat dat moet gebeuren?

Reh: „Ik vind dat dat moet gebeuren".

DEBAT TWEEDE DEEL

"als generaties lang geleerd is dat alleen de deskundige iets goeds kan doen, dan kan daardoor de leek z'n aanwezige creativiteit niet zo maar uiten en zonder meer aan het werk gaan"

Voorzitter Kassies: „Wie wil er na deze beelden uit Delft en Den Haag het woord?"

Mathijsen: „Wat je hier gezien hebt zou je misschien wel in plaats van de aloude repressieve tolerantie de stimulerende tolerantie kunnen noemen. Ik hoop dat in het kielzog van deze ontwikkeling de tolerantie voor damslapers, vondelparkslapers, druggebruikers, zonderlingen en sexuele variaties ook toeneemt. Ik geloof dat alle ellende begint en eindigt bij het individu, want alle lijden is de ellende van enkelingen. Daaruit moet voortkomen dat er meer in plaats van minder — met de huidige regering zeker — aandacht voor individuen groeit, meer psychologische zorg en studie, meer welzijn en meer inspraak in de zin van rekening

houden met de gevoelens van anderen. En dan is er nog een punt waarover ik de discussie aan de gang zou willen hebben. Het is toch wonderlijk, dat als de macht van enkelingen toeneemt en je overal examens voor moet doen zoals rijbewijzen halen en proeven van bekwaamheid afleggen, dat we dan de machthebbers, politiek of economies of alle twee, niet onderwerpen aan strenge psychologische keuringen. Ik geloof dat we daar naar toe moeten, want uiteindelijk zijn een heleboel effecten zoals monotonisering waarover we het hier hebben het gevolg van hebzucht en economiese macht."

De Boer: „Ik wil aansluiten op de beelden en op wat Mathijsen daar net in het begin zei. Het belangrijkste dat we van de beelden kunnen zien is de betrokkenheid

van mensen met hun omgeving. We hebben het er over gehad, dat we die betrokkenheid zijn kwijtgeraakt, dat er een kentering optreedt en er is ook gesproken over samenhang en dat er een verbreking in die samenhang is geweest of nog aanwezig is. De economie en de wijze waarop wij planologie bedrijven is hier als oorzaak voor deze gang van zaken aangewezen. Inmiddels zijn er wel allerlei processen verstoord, waardoor de machthebbers, waarover Mathijsen het heeft, een beleid konden vestigen dat ons zozeer heeft doen vervreemden van onze directe omgeving, dat we daar met onze kinderen niet meer iets boeiends van kunnen maken.

Dat zou dan ook de reden kunnen zijn waarom we op zondag en in onze vrije tijd steeds maar gauw wegtrekken om dan terecht te komen op een plek buiten de stad die ook al weer is voorgevormd en ons buitenspel zet. En nu geloof ik dat we moeten zoeken naar de situatie, dat we niet steeds uit onze directe omgeving hoeven weg te vluchten, maar dat we daar ook onze draai kunnen vinden. Dat is voor mij een steeds weerkerende vraag, die niet zo veel te maken heeft met een grootschalig planologies geheel, maar meer met de directe omgeving."

Bouman: „Ik geneer me eigenlijk dat ik het voorbeeld Delft niet kende. Als voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Hoofden van Gemeentelijke Beplantingen hoor je dat bestudeerd te hebben. Ik ben er in ieder geval heel blij om dat deze experimenten plaatsvinden. Zo ben ik ook blij met de heer Le Roy en zijn stellingen. En ik ben het met iedereen eens die zegt dat hij met zijn werk veel heeft losgemaakt. Ik zou zelfs willen dat er vele, vele Le Roy's waren, maar ik denk niet dat de heer Le Roy dat zou appreciëren. U begrijpt dus dat ik niets tegen hem heb; hij is gewoon een man die ons hoofden van beplantingen in de kaart speelt. Wat dat betreft zal ik, wanneer men mij daarvoor de ruimte geeft en als mij door ruime inspraak — zoals dat tegenwoordig populair is — zal worden voorgehouden dat de stadsmens dat wil, volgens zijn wijze plantengemeenschappen aanleggen. Maar aan de andere kant — en dat is dan om een discussie op gang te brengen — zal men er ook begrip voor moeten hebben, dat wij in ons stedenbouwkundig plan vlakke, kale speelvelden moeten aanleggen in de vorm van tredvasten gronden. Mocht dit al enige wrevel opwekken, dan wil ik er ook nog op wijzen, dat wij als hoofden van beplantingsdiensten als regel te weinig ruimte krijgen in de nederlandse

stedebouwkundige plannen. Dat althans is mijn vaste overtuiging; te weinig ruimte volgens de normen die hier behoren te gelden ten aanzien van het groen als wezensbestanddeel van het stedebouwkundig plan."

Voorzitter Kassies: „Maar mag ik u vragen of u er in principe voor bent dat stadsbewoners zelf plantsoenen aanleggen als ze dat willen?"

Bouman: „Oh, dat is een heerlijk gegeven. U begrijpt dat ik nu niet kan spreken namens de gemeente waar ik werk. Wel kan ik u zeggen, dat wij een jaar geleden een groep bewoners een stuk bos hebben gegeven met de mededeling, maak er maar wat van. Maar eh, dat is een teleurstellende ervaring geworden."

Voorzitter Kassies: „In hoeverre teleurstellend?"

Bouman: „Er is niet veel van terecht gekomen of nauwelijks iets."

De Smidt: „Ik heb het gevoel dat we op de woorden van Mathijsen moeten doorgaan om diepte te krijgen in ons gesprek. We kunnen nu de technische uitvoerende kant uit, maar die vind ik eigenlijk niet zo interessant. Ik dacht dat vooral de motieven er achter nog belichting nodig hebben."

Voorzitter Kassies: „Wat de indeling van de discussies betreft, zou ik mij wel even willen bepalen tot de vraag: Is het mogelijk dat stadsbewoners zelf naar eigen inzichten hun plantsoenen aanleggen?"

De Smidt: „Nou, dan wil ik op die uitvoering, waar ik ook mee te maken heb, wel doorgaan. Daarbij moet dan het individu centraal staan en dan is het probleem waarover de heer Bouman het heeft, het gebrek aan creativiteit. Daarbij is het zo dat het individu eerst de kans moet hebben om zijn creativiteit op peil te krijgen. Het ligt zeker aan ons onderwijs en ons cultuurpatroon dat het individu de creativiteit, die hij wel degelijk heeft, niet zo maar paraat kan hebben. Als generaties lang geleerd is dat alleen de deskundige iets goeds kan doen, dan kan de leek niet zo maar ineens aan het werk gaan. Daarom zou bij dit soort bewonersplantsoenen het toeval een centrale rol moeten spelen. Dat kan dan juist gebeuren door de ondeskundige individu te waarderen om zijn ondeskundigheid, want alleen een ondeskundige is in staat om het toeval mee te laten spelen. De deskundige kan dat niet, want die heeft geleerd hoe het moet. Het onbeholpene, het grillige, het intuïtieve, het gevoelsmatige, het emotionele, dat is de deskundigheid van de ondeskundige. Ik

geloof dat we de ondeskundige om die deskundigheid hier centraal moeten stellen, niet alleen om wat hij ontwerpt, maar vooral ook om de uitvoerende kant. Want je kunt als deskundige nu wel een ontwerp maken waarin allerlei grilligheid aanwezig is, maar dan blijkt dat de man op de bulldozer of met de schep op zijn manier ook weer deskundig is en daardoor niet in staat is het onverwachte, het toevallige te laten ontstaan."

Ten Zeldam-Hartelust: „Ik wou de vinger leggen op de zwakke plek in het betoog van de heer Bouman. Hij zegt dat de beplantingsdiensten veel te weinig ruimte krijgen in het stedebouwkundige plan. Daar zit een erg grote fout, want de landschapsarchitekten en de plantsoenendiensten moeten niet wachten, maar moeten zorgen dat ze tijdig ingeschakeld raken. Dat dat kan, zien we aan het voorbeeld in Delft. Verder wil ik zeggen dat we hier niet alleen moeten praten over inspraak, maar ook over het uitvinden van een procedure waarbij naast deskundigen uit verschillende disciplines de bewoners niet alleen uitgenodigd worden om mee te doen met een hark in de hand, maar ook om mee te denken. Zo'n procedure betreft dan het ontwerpen, het uitvoeren en vooral ook het gebruiken van het project. Want de deskundige zal juist wat dit laatste betreft goed kunnen begeleiden."

Van Duyn: „Hier zit je met de vraag hoe je dit allemaal operationeel moet maken. Zo zit je met het gegeven dat er bij het maken van nieuwe woonwijken nog geen bewoners aanwezig zijn. In welke fase kun je dan met de bewoners aan het werk gaan? Of laat

je alles maar liggen en start je in een soort woestentij? In Delft spelen de plantsoenactiviteiten zich af rond etagebouw en hoogbouw en dan is er meteen al de vraag in hoeverre is het een goede weg die je gaat als je eerst hoogbouw pleegt en dan openbare groenvoorzieningen maakt om vervolgens met kunst en vliegwerk de mensen bezig te krijgen. Kun je niet veel beter de mensen dicht bij de grond laten wonen en vandaar uit laten werken? Dat is allemaal veel direkter."

Publiek: „Ik vind het jammer dat er een onderscheid wordt gemaakt tussen de creativiteit van de deskundige en de niet-deskundige. Ik dacht dat beide even creatief konden zijn, alleen neemt de deskundige wat meer op een bepaald vakgebied mee. We zijn allemaal de koekjesbakker en de huisvrouw en de deskundigen zijn even creatief als de leken. Het gaat er alleen maar om hoe de creativiteit gebruikt wordt en hoe die is aan te spreken. Aan zoiets gaat een proces vooraf. Voor we zover zijn dat de mensen meedoen, moet er bekend zijn wat er aan de hand is. Dat wil zeggen dat er inlichtingen gegeven moeten worden. Er kan alleen iets gebeuren als mensen gemotiveerd zijn om iets te doen. Het is dan ook jammer dat de mensen waar het om gaat hier niet zitten. De deskundigen zitten hier weer uit te maken wat er moet gebeuren en de mensen die het moeten doen zijn hier niet."

Enige stemmen uit het publiek: „Ja, hier zitten we."

Haan-Wiegman: „Ik had ook willen opmerken dat de mensen waar we het hier over hebben niet aanwezig zijn, maar dat schijnt dan niet

Louis le Roy op het spreekgestoelte, verder v.r.n.l. drs. J. van der Ven, mevr. D. J. Haan-Wiegman, ir. I. Wijers, ir. J. H. de Boer.

zo te zijn. Ik zou in een verschrikkelijk vroeg stadium willen beginnen met samenspraak, dat wil zeggen nog voor er iets is gebouwd en nog voor een plan tot stand gekomen is. Wat in Delft is gebeurd, is opzienbarend maar het is in een laat stadium tot stand gekomen. De ruimte waarin de activiteiten daar tot stand zijn gekomen, was al bepaald, de groene ruimte had al een vorm. Zoiets is verschrikkelijk beperkt, afgemeten dan de mogelijkheden die er zijn. De deskundigen en de gebruikers zouden van het begin af aan moeten samenwerken en bepalen welke plaats de buitenruimte krijgt en hoe groot die ruimte moet zijn. Dan pas heb je optimale mogelijkheden voor toevalligheden en voor een totale ontwikkeling. Ook wilde ik nog zeggen dat groen ontzettend belangrijk is. Zo is een boom iets dat schaal geeft aan de ruimte en waaraan een mens zichzelf kan herkennen. Tenslotte nog iets over de zin van deskundigheid. Ik ben wel van mening dat iedereen zoveel mogelijk alles zelf moet ervaren, maar de deskundige kan vaak aangeven op welke wijze veel meer mogelijkheden aanwezig zijn. Dat houdt in dat de deskundige als begeleider een belangrijke rol kan spelen."

Publiek: „Ik ben bewoner van een complex van 180 woningen in de wijk Overvecht in Utrecht. Met een groep bewoners zijn we na overleg met de plantsoendienst en na het inwinnen van adviezen over beplantingen bezig een groengebied bij ons complex in te richten. Dat gebeurt met ongeveer 40 bewoners terwijl er aanvankelijk meer dan 90 bereid bleken mee te planten. Dat tekent duidelijk de situatie dat men wel degelijk zoiets wil doen. Gezien dit feit moet je misschien stellen dat de bewoners over het algemeen nog te bang zijn om gewoon in de buurt aan de gang te gaan. Misschien zouden ze veel agressiever moeten worden en zeggen we gaan aan het werk en dan afwachten wat de reactie is."

Boer: „Ik wil doorgaan op de vraag hoe je dit allemaal operationeel kan maken. Zeker in een nieuwbouwwijk moet al veel van tevoren vastgelegd zijn, want anders wordt het ervaren als een bende. Voor dat de mensen er komen wonen, moet er derhalve al van alles gebeurd zijn. Niettemin zouden de deskundigen — om de betrokkenheid van de bewoners met het eigen woonmilieu te honoreren — niet langer bezig moeten zijn met ontwerpen die een bepaalde eindfase weergeven. We moeten veeleer werken met plannen die een zeer flexibel framework inhouden, waar nog van alles is in te bouwen. Een punt daarbij is, dat beplanting nu eenmaal niet zo vlug groeit en dat je

daarmee niet zo lang moet wachten."

Publiek: „Wat ik zo triest vind is, dat als je ergens komt te wonen, dan is er meestal om je flat nog een soort onontgonnen gebied waar van alles groeit en dan komt er op gegeven moment een bulldozer die de hele natuurlijke plantengroei die er is, omgooit. Ik geloof dat je veel beter kunt uitgaan van wat er al is."

Voorzitter Kassies: „Er is nu gezegd, dat de bewoners best willen maar over het algemeen nog te bang zijn om zo maar met groenaanleg te beginnen, dat als er inspraak plaatsvindt dit meestal in een te laat stadium start en nu ook dat er veel meer vanuit de bestaande situatie gewerkt zou moeten worden. Zou de heer Bouman hier op in willen gaan?"

Bouman: „Ik zou eerst willen zeggen, wij werken nooit met bulldozers. Het is wel een apparaat dat veel in verband met de stedenbouw wordt genoemd omdat het zo'n akelig ding is. Je vernietigt er de structuur van de grond mee. Vermoedelijk zijn hier draglines bedoeld en dat zijn ook akelige dingen."

Voorzitter Kassies: „Het gaat niet om welk apparaat het is, maar om wat er mee gebeurt."

Bouman: „Nee, dat begrijp ik. Ik kan me wel voorstellen dat er in nieuwe wijken bepaalde parkachtige terreinen zijn, die je zo zou willen laten. Maar het zorgelijke daarbij is, dat je toch bij scholen en dergelijke, terreinen voor sport en spel moet aanleggen waardoor je dan toch de structuur van zo'n gebied moet omhalen om de grond daarvoor goed te maken. Nu ik deze vraag zo stuntelig en zeker ook onvoldoende heb beantwoord, zou ik nog iets willen zeggen op mevrouw ten Zeldam, die verontrust was omdat wij als plantsoendienst zo'n afwachting houding zouden innemen. Ik sprak namens een vereniging die tachtig gemeenten beslaat en het trieste is dat er nog vele gemeenten zijn waar de beplantingsdiensten inderdaad niet tijdig worden ingeschakeld bij de totstandkoming van een stedenbouwkundig plan voor het inbrengen van het groen."

Meyers: „We hebben onder andere de vraag aan de orde gebracht: Hoe krijg je bewoners nu zo ver dat ze actief deelnemen aan de ontstaansprocessen en dat ze actief werken aan de vorming van de eigen directe woonomgeving. Er lijken mogelijkheden aanwezig, maar ik moet op dit punt toch een somber geluid laten horen. Ik ben er in de eerste plaats van overtuigd dat ons overleg-instrumentarium, ons

bestuurlijk instrumentarium op dit moment niet toereikend is om de bevolking op voldoening schenkende wijze een aandeel in het gehele proces te geven. De voorbeelden die er op dit gebied bestaan, zijn maar heel fragmentarisch en zitten niet in een totaal verankerd.

Daarnaast doet zich ook wel de situatie voor, dat de bevolking aan een dergelijke samenwerking niet mee wil doen. Wat daar dan de oorzaak van is, zou ik donders graag willen weten. Een ander punt is, dat als bewoners aan het werk gaan er een periode van verhoogde activiteit plaatsvindt. Na verloop van tijd daalt de animo en dan komt de vraag op welke wijze deze terreintypen dan toch enige bestendigheid kunnen vertonen. Hoe zou je derhalve hier een technische onderbouw kunnen leveren, waardoor althans voor enige tijd van een redelijk ingericht gebied sprake is."

De Boer-d'Ancona: „De vraag of bewoners in eigen buurt zelf een plantsoen kunnen aanleggen, is bevestigend beantwoord, want er zijn plekken waar het gebeurt. Dat het op verschillende plekken niet lukt, dat is een zaak voor ons om dat uit te vinden. Een van de redenen zou kunnen zijn, dat het voor mensen erg moeilijk is om zich in te spannen voor de dingen die niet strikt tot hun eigen terrein behoren. Als mensen het gevoel hebben, dat hun woonomgeving hun eigen gebied is, dan zullen ze best blijvend voor onderhoud zorgen. Tenslotte onderhouden mensen niet voor een half jaar, maar zo lang ze ergens wonen hun eigen tuin en houden de meeste mensen ook hun eigen huis redelijk schoon. Het gaat er maar om of mensen zich kunnen identificeren met hun woning en hun eigen woonomgeving."

Van Keulen: „We hebben beelden gezien van bewoners die zelf bezig zijn een groengebied aan te leggen. Nu is de vraag: heeft de bevolking er behoefte aan om zelf werkzaam te zijn en waaruit wordt die behoefte geboren. Ik dacht dat het zinnig was om vast te stellen dat dit gebeurt uit een zeker onbehagen dat voortvloeit uit een gebrek aan schaal in onze groenvoorziening en onze woonomgeving. De menselijke schaal ontbreekt er. Ik zou erg graag een pleidooi willen houden voor de menselijke schaal. Alles groeit buiten proporties: de flats, de wegen, de fabrieken en onze landbouw. We verliezen daarbij het menselijk aspect uit 'het oog'."

Van der Ven: „Ik zou willen ingaan op de vraag hoe het komt dat mensen zo moeilijk tot mondigheid komen. Ik heb hier gehoord dat veel mensen op lofwaardige wijze

bezig zijn bewoners tot inspraak te verleiden ten aanzien van de groen-voorzieningen en dat het dan vaak moeilijk is om de mensen echt bij een projekt te betrekken. Maar hoe komt dat nou? Het zal altijd wel moeilijk blijven, want het grootste deel van de mensen heeft geen enkele mondigheid in de belangrijkste bezigheid, namelijk in de arbeidssituatie van iedere dag. Wat hij doet, wat hij produceert, waar hij produceert, op welke manier en wanneer, daar wordt door anderen over beslist. En zolang hij geen medebeslissingsrecht heeft in zijn arbeidssituatie, dan moet u het niet vreemd vinden, dat hij zich niet erg actief inzet voor zijn woonomgeving. Daarom is het wel belangrijk om te praten over samenspraak bij het opzetten van een woonomgeving, maar het belangrijkste blijft het eisen van medebeslissingsrecht in de arbeidssituatie."

Publiek: „Ik ben Breman, hoofd van de dienst beplantingen in Amsterdam. Ik ben dolblij met mensen als Le Roy. Ik ben het niet in alle opzichten met hem eens, maar dat hindert ook niet, want dan blijft de discussie op gang. Er is gesproken over inspraak, waarbij het publiek meedoet aan het opstellen van het programma van eisen. Dat is terecht, want het is hun park en hun buurt; zij moeten er leven. Je moet daarbij erg veel voorlichting geven, want je moet oppassen dat je nu ook weer niet te gemakkelijk wordt en gaat zeggen, wat het publiek wil dat doen we maar, of het nu goed is of niet. Je hebt als deskundige hier een verantwoordelijkheid. Je moet daarom in de voorlichting vooral eerlijk zijn, want ik geloof dat veel mensen een wantrouwen hebben — vaak niet ten onrechte — tegen wat van de kant van de overheid beweerd wordt. Je moet duidelijk maken wat mogelijk is en hoeveel tijd iets kost. Dan wordt het ook geaksepteerd."

De Smidt: „Het is goed om even na te gaan wat de zin is van plantsoenen. Ik heb daarom geprobeerd bij te houden wat er over gezegd is. Wat mij bijzonder aanspreekt is wat Le Roy wel beweerd heeft. Hij spreekt van een keuzemogelijkheid, een vluchtmogelijkheid. Mevr. De Haan en anderen hier hebben het gehad over de menselijke schaal, het eigene, het vertrouwde, het identificeren. Maar hoe krijg je de mensen zo ver dat ze mee willen werken aan die dingen. Dan kom je terecht op de informatie en op de vraag wanneer mensen zich willen laten informeren. Dan geloof ik dat het essentieel is wat hier uit het publiek gezegd is: men moet gewoon aan het werk gaan en als

BEWONERS WERKEN AAN EIGEN LEEFOMGEVING IN OVERVECHT

Vanuit de overtuiging dat het zo niet langer kan, is in het éénvormige, eenzaam makende stadsdeel Overvecht in Utrecht een groep bewoners tot het initiatief gekomen om zelf een plantsoen aan te leggen. Dit met de bedoeling om de woonomgeving tot een 'eigen' herkenbaar gebied te maken door middel van een rijkdom aan groen, dat niet bespoten of gemaaid hoeft te worden en waar kinderen volop kunnen spelen. Na gesprekken met Louis Le Roy over de principes die bij een dergelijk projekt in het geding zijn en na overleg met gemeentelijke functionarissen volgde een buurtvergadering. Tal van bewoners uit de omgeving van de Sjanghaidreef bleken toen van harte bereid zelf aan de slag te gaan.

Met verschillende deskundigen van gemeentelijke diensten zijn er vervolgens harde noten gekraakt, maar uiteindelijk heeft het oordeel van de politiek verantwoordelijke bestuurders de doorslag gegeven. Het geld, dat uitgetrokken was voor de aanleg van het gewone plantsoen met speelvelden op een vrij groot gebied dat een vierbaansweg van het woongebied

scheidt, mochten de bewoners zelf beheren voor het maken van een groengebied naar eigen inzichten. Iedere zaterdagochtend is nu een ploeg bewoners bezig met spitten, bielsen en oude boomresten van elders verwerken en planten. De buurt is er door veranderd in vele opzichten. Bewoonster mevr. Drijfhout: „Het is heel anders geworden. Je hebt mensen uit de buurt leren kennen en je praat nu met ze”.

Door de week is een grijper op het terrein aan het werk om aanzienlijke hoogteverschillen aan te brengen. De stemming zit er zo goed in, dat de machinist soms uit zijn toestel klimt om een aardig polletje hoeftblad uit te steken en in veiligheid te brengen alvorens hij een hap grond verzet.

De begroeiing op het terrein is nog pril, maar toch spreekt het geheel al aan doordat de grillige opzet zorgt voor een opmerkelijk contrast met de aanliggende rijtjes eengezinswoningen en flatgebouwen. Bovendien is het projekt al als een avontuurlijk terrein door de kinderen uit de buurt in gebruik genomen.

bij foto's: in het terrein aan de sjanghai-dreef
verwerken de bewoners veel oude materialen,
zoals afgekeurde trottoirbanden, omgekapte
bomen en bielzen.

het dan vastloopt, dan ontstaat er behoefte aan informatie. Op dat moment moet de deskundige om de hoek komen, maar dan zuiver als aanreiker in de positie van ondergeschikte; van onder af antwoordend op vragen en niet zijn deskundigheid opdringend. Op dat moment komen ook andere motieven naar voren, want dan blijkt dat je niet meer hoeft te spuiten. Dat betreft dan het milieuprobleem, dat hier nog te weinig aan de orde is geweest. En juist dat niet meer nodig zijn van giften bij het onderhoud van het groen, dat is een essentiële zaak, niet alleen omdat je niet meer spuit, maar ook omdat dan het nadenken daarover op gang komt. Dat kan gevolgen hebben, want misschien raakt dan ook de biologische landbouw in. En zo'n onbespoten park of plantsoen is een bouwsteen van het ecosysteem, misschien een kleine, maar het is er één, het is positief.

Tenslotte de verantwoordelijkheid. Ik geloof dat we zoals we nu bezig zijn, we alles gaaf willen hebben, gaaf plantsoen, gaaf fruit, gave mensen — kijk maar naar wie er in de reclamespots voorkomen. De verantwoordelijkheid moet aangespoord worden rekening te houden met het niet gave, met het onvolmaakte."

Snelder: „Aan het onnodige gebruik van giften is nog wat toe te voegen. De tijd ligt weer achter ons van een verschijnsel dat ik de snoeineurose noem. In de wintermaanden worden de plantsoendiensten altijd actief en beginnen aan allerhande heggen te snoeien. Alles wat net enig volume heeft gekregen wordt dan gekortwiekt. Ik snap dat nooit helemaal goed. Je maakt een groenplan en net als het ergens op begint te lijken, dan komt de dienst er aan en zet er even goed het mes in. Ik vind het een enorme geld- en tijdverspilling. Hetzelfde geldt ook voor al die spuittechnieken. Dat zijn zaken die nergens op lijken, gewoon omdat je met groenvoorziening heel andere doelen nastreeft dan bijvoorbeeld met landbouw, namelijk een zo optimaal mogelijk milieu. In dat geval moet je de natuur z'n gang laten gaan, die regelt het vanzelf wel; the survival of the fittest.

Nog wat anders: een stad uit de grond stampen in tijd van vijf jaar tijd is technies gezien geen kunst. Wat wel een kunst is, is om daar het bijpassende groen bij te krijgen. Groen moet groeien en heeft daarvoor de tijd nodig. Ik dacht daarom dat je de zaak moet omdraaien. Eerst moet je een soort raamwerk bouwen om daar dan straks de bewoners op in te laten spelen."

Publiek: „Ik ben mevr. van Lookeren-Campagne en ik ben gemeenteraadslid in Oegstgeest. Vorig jaar kwam in de gemeenteraad tijdens een begrotingsbehandeling naar voren wat wij aan voorraden onkruidbestrijdingsmiddelen hadden liggen. Burgemeester en wethouders kwamen toen met de mededeling dat er jaarlijks voor f 24.000 aan giften wordt weggespoten. Biologen uit Leiden hebben mij toen gewezen op de Le Roy-methode. Er is later toen in de raad een motie van mij aangenomen om zo spoedig mogelijk over te gaan op de natuur-techniese methode van Le Roy om groengebieden op te zetten waarbij bespuitingen niet meer nodig zijn. Veertien dagen geleden nu kwam de wethouder met de mededeling, dat het „zo spoedig mogelijk" nog even uitgesteld moest worden omdat het f 70.000 extra zou kosten aan extra mankracht om te gaan schoffelen. Een van de argumenten daarbij was dat het onderhoud van het Le Roy-plantsoen in Heerenveen zo verschrikkelijk duur is. Nu wil ik weten van de heer Le Roy of dat zo is. Hoe komt het?"

Voorzitter Kassies: „Ik zou nu het woord willen geven aan de heer Le Roy om in te gaan op de verschillende punten die hier aan de orde zijn geweest en om antwoord te geven op de vragen die aan hem zijn gesteld."

Le Roy: „Er is hier gesproken over het begrip operationeel maken, er is gezegd dat wat wij doen in korte tijd gerealiseerd moet worden, er is ook opgemerkt dat de bestendigheid van wat wij maken niet in het geding mag zijn en dat heeft te maken met het voeren van twee processen naast elkaar, waardoor waarschijnlijk een oplossing is te vinden. In de architectuur is het begrip 'architectuur in ruimte en tijd' bekend. En het is eigenlijk een belachelijke zaak, dat waar de planning van een stad georganiseerd wordt op een bepaald systeem, de plantsoendienst min of meer in dat systeem is meegenomen. Als we nu plantsoenen op een andere manier gaan maken, dat wil zeggen met de daadwerkelijke inbreng van de bewoners, dan moeten wij daarbij vooropstellen, dat dit een ontwikkeling zal moeten zijn in tijd. Daar is geen bestendigheid bij aanwezig, want er komen steeds weer nieuwe generaties in een stad en iedere nieuwe generatie moet weer kunnen ingrijpen op hetgeen de voorgaande generatie gemaakt heeft. Dat is het verhaal van de kathedraal.

De kathedraal is gemaakt onder supervisie van een kunstenaar. Aan dit bouwwerk

laten we nu één helft van de wereld vastsjorren, maar laten we als tegenkultuur één losse wereld daar doorheen vlechten. wie vluchten wil, die kan het, wie niet wil, die mag zijn eigen harde wereld opzoeken.

heeft iedereen in de stad destijds deel gehad. Alles werd naar het projekt toegedragen. Er werd gearrangeerd. De begeleider was de arrangeur in het systeem. Er werd niets uitgeschakeld; alles werd er functioneel in aangebracht. Er stond voor dit bouwwerk nooit een bepaald concept vast. Men heeft het letterlijk in de tijd ingevuld, generatie op generatie. Een dergelijke gang van zaken is een absolute voorwaarde voor een andere werkwijze bij plantsoendiensten.

Daar wil ik dan meteen iets bij zeggen. Er zijn al veranderingen aan de gang zoals blijkt uit het geval in Utrecht en ook uit een projekt in Brussel waar studenten en professoren daadwerkelijk bezig zijn geweest met het planten van bomen op een universiteitsterrein van 20 ha groot, waar grote betonklompen verrijzen. Maar hoe gaat zoiets verder? Om te stimuleren kun je lezingen houden. Dat heb ik gedaan, avond aan avond. Er zijn groepen mensen enthousiast gemaakt en die beginnen dan. En dan kom ik in gemeenten, waar ik dan de sneer te horen krijg van, ach dat is het enthousiasme van het eerste uur. Op dat moment zeg ik, dat een ambtenaar die zoiets zegt, faalt in zijn functie. Het is namelijk niet zo dat als een groep bewoners van een stad emotioneel betrokken raakt bij een projekt, een ambtenaar dat mag afdoen met de opmerking, dat kennen we wel. Want dit proces kennen wij niet.

Als tekenleraar ben ik nu 25 jaar werkzaam met het geven van creatieve lessen aan mensen. Daarbij heb ik ervaren dat het voor ieder mens uiterst belangrijk is dat hij gemotiveerd is voor wat hij gaat ondernemen en dat ook begeleiding van groot belang kan zijn. Daarom wil ik nu iets zeggen tegen de heer Bouman, die gezegd heeft dat hij bij het samenwerken met bewoners nogal teleurstellende ervaringen heeft opgedaan. Begeleiding moet namelijk een inbreng betekenen die gericht is op voortzetting van iets dat begonnen is. Dat wil zeggen, de man die begeleidt, moet nooit moe zijn, maar moet steeds met zijn inbreng élan brengen, hij moet organiseren. En als iemand nu zegt, het projekt in Heerenveen is tot stand gekomen, dat is bereikt, dan zeg ik, u heeft Heerenveen nog nooit goed bekeken, want daar is nog maar een begin op gang gebracht waarvan niets vaststaat, waarvan de kostenfaktor niet vaststaat terwijl ook de inbreng die er in de loop van tijd zal plaatsvinden niet bekend is. Hierbij stoten we op iets beroerds in onze maatschappij. Aangezien er niet één wethouder is die zijn handtekening wil zetten voor het op gang brengen van een proces, komt zoiets maar heel moeilijk van de grond. Ik heb het aan wethouders voorgelegd en ze zeggen, we

tekenen niet voor iets waarop mijn opvolger het dak zal zien. Ik wil het dak zien. Ik heb gevraagd, wil je het dak ook zien als het er ongelukkig uitziet, dan was het antwoord, het kan mij niet schelen, ik wil het eind van mijn werk zien. Daar stel ik tegenover: ik wil nooit het eind van mijn werk zien. Het interesseert mij niet of ik het werk afmaak, ik ben ergens aan begonnen. Dan wil ik ook nog zeggen, dat aangaande de tuinen in Heerenveen de meest wonderlijke geruchten de ronde doen. Zo wordt er beweerd dat het een heempark is, maar dat is het allerm minst. Voorts is het zo, dat de gemeente Heerenveen vlak voor dat we daar begonnen als eis stelde dat de uitvoering van het projekt niet door bewoners zou geschieden, maar in handen van de dienst gemeentewerken moest blijven. Voor die eis ben ik door de knieën gegaan en dat doet mij nu min of meer de das om, want er wordt beweerd dat de tuin te duur zou zijn. Maar als iemand dat beweert, weet hij niet hoe het systeem werkt. Het geheel is er op gebaseerd, dat mensen niet ergens ver weg op een volkstuinje hoeven gaan zitten, maar gewoon voor hun huisdeur met de natuur aan de gang kunnen gaan. In Utrecht is thans bewezen dat dit systeem werkt. Na veel gepraat, na een veldslag — want je

moet een veldslag plegen om binnen het ambtelijk bolwerk te penetreren — hebben enthousiaste bewoners het daar voor elkaar gekregen om zelf aan de slag te mogen gaan. Voor zoiets heb je maar 10 tot 20 daadwerkelijk actieve mensen uit de buurt nodig. En van het bedrag van f 210.000 dat aanvankelijk voor de aanleg van een normaal plantsoen was uitgetrokken, is thans zo'n 25.000 à 30.000 overgehouden.

En wat het onderhoud betreft, wil ik zeggen, dat je allerlei dingen niet moet gaan doen. We moeten niet spuiten, niet schoffelen, niet spitten, we moeten niet dit en we moeten niet dat. En nu kunt u zeggen, je hebt mooi praten, maar in Heerenveen kun je zien dat er wel geschoffeld wordt. Daar heb ik dan als antwoord op, dat het daar niet gedaan wordt zoals het zou kunnen gebeuren. We moeten trouwens niet bij een enkel projekt blijven stilstaan. We moeten kijken hoe we in stedelijke gebieden twee verschillende processen op gang kunnen krijgen. Dat is aan één kant — en dat zal ekonomies misschien wel moeten — het in een keer optrekken van de konkrete gebouwen, maar aan de andere kant zijn er de open ruimten, waar een proces in de tijd begonnen kan worden.

Ik wil daar nog iets aan toevoegen. Destijds voor Heerenveen wilde men een tekening, een ontwerp voor de tuin hebben. Ik heb gezegd, ik teken niet, want als ik een tekening maak, leg ik mij vast en word ik ter verantwoording geroepen als ik meen dat er 30 bomen meer moeten staan en veertig tulpen moeten verdwijnen. Ik ben de gemeente Heerenveen nog steeds dankbaar dat ze dat hebben durven aanvaarden. Daarmee hebben ze een idee van de grond gebracht dat niet van te voren in kasten, laden, vakken en gangen was ingedeeld, maar waarvan men zei, we gaan beginnen. Daarmee is iets van start gegaan dat steeds veranderen zal, dat begeleiding zal vragen en dat zich in het geheel onttrekt aan de ambtstermijn van een wethouder.

Ik heb wel eens gezegd, wij bouwen op het ogenblik de steden alsof het schepen zijn, die op zee voor storm klaar gemaakt worden. Geen kind mag meer tegen een steentje schoppen. Alles moet vastgesjord zijn. Ik zou willen zeggen, laten we nu één helft van de wereld vastsjorren, maar laten we als tegenspel, als tegenkultuur een losse wereld daar doorheen vlechten. Wie vluchten wil, die kan het en wie niet vluchten wil, die mag zijn eigen harde wereld opzoeken."

louis le roy in de studio-kantine tegenover zijn opponent bouman.

KOMMENTAAR OP EEN DEBAT

In de aanvang van het debat luidde een vooronderstelling dat mensen behoefte hebben aan afwisseling en veelzijdigheid. Voorzitter Jan Kassies stelde daarbij de vraag of deze vooronderstelling wel juist is, gezien het feit dat onze omgeving vol zit met voorbeelden van eentonigheid en rechtlijnigheid. Als konklusie kwam toen naar voren dat mensen zowel aan ordelijkheid als onordelijkheid behoefte hebben, maar dat het evenwicht tussen beide zaken in onze cultuur zoek is. Als oorzaken van die overdaad aan orde, netheid en overzichtelijkheid werden genoemd de snelle technologische ontwikkeling, de bevolkingstoename en de algemeen aanvaarde noodzaak van snelle economische groei.

Voorts was er het voorbeeld van een oude cultuur, waarin ondanks een dichte pakking van mensen fijschaligheid en fijnkorreligheid in de ruimtelijke omgeving te zien valt. Maar fijnmazigheid en vervlechting houden niet per definitie ordelijkheid en dwang buiten de deur. Sociale controle bestaat in iedere cultuur; het is de ordening op rationale gronden, die in de geïndustrialiseerde landen nu zoveel onbehagen oproept en de aanzet vormt voor acties met emoties en gevoeligheden tot basis.

De rationalisatie van de arbeid, zoals die tijdens en vooral na de Industriële Revolutie heeft ingegrepen op de arbeidssituatie en de taakinhoud van de arbeidende mens, heeft

niet nagelaten ook zijn stempel te drukken op menselijke relaties. Standaardisatie en specialisatie worden ook toegepast op mensen. Na goedkeuringsprocedures volgens standaard-kwaliteitsnormen leveren ze volgens standaard-functie-omschrijvingen en -werkinstructies een standaardprodukt af, zowel betongieters als architecten of beplantingsmensen.

In een dynamiese, zich snel veranderende maatschappij is ordening en planning nodig. Maar zoals Mannheim zegt, er is 'good planning' en 'bad planning', waarbij 'good planning' dan staat voor 'planning for freedom'. Dat die vrijheid binnen het raam van de bestaande ordening te bereiken is, blijkt in de eerste plaats nu uit de activiteiten van Louis Le Roy, maar ook uit die van bewoners in Delft en Utrecht. Voorts zijn er soms ook toevallige ontwikkelingen, die tussen de ordening doorglippen, maar niettemin veel waardering ondervinden. Tien tegen één dat zoiets een aanwijzing is voor een zich wijzigende opvatting.

Wat dat aangaat is de discussie te weinig positief ingegaan op de mening van ir. L. Wijers, die zegt dat er een drieledige kentering te bespeuren valt: de bevolkingstoename gaat langzamer dan aanvankelijk werd verwacht, er groeit inzicht in de onmogelijkheid van een voortgaande snelle economische groei en de mondigheid van de burger wordt steeds groter. Deze kentering is aanwijs-

baar, zet zich door en zal hopelijk het al te ordelijke en uitgestippelde in onze samenleving niet nalaten te beïnvloeden. Het slapen in het Vondelpark, de witkar van Schimmelpennink die inmiddels officiële waardering ondervindt en de middenberm in Heerenveen die onder auspiciën van de gemeente is tot stand gekomen, zijn wellicht voorbeelden die op de vingers van één hand zijn af te tellen, maar tien jaar geleden was van zulke zaken geen sprake en werden ze als de idiotie van enkelingen door de officiële bestuurders van de hand gewezen.

Wat dat betreft heeft het debat ook duidelijk gemaakt dat er een begin van verzet is tegen het wegdrukken van alles wat niet goed funktioneert, tegen de diskriminatie van het ongewone, het niet-middelmatige, de ouderdom, ziekten en de dood. In die zin is er iets aan het broeien, dat pas later in onze samenleving zijn algemene weerslag zal krijgen. Daarom is de leek, de niet-deskundige, die zijn voordeur uitstapt en in het plantsoen begint te scheppen, een stuwende kracht waar het omwentelingen betreft. Het is de macht van het ondernemen, het doen. Wanneer je moet wachten tot langs politieke weg de structuren, die vooral economies bepaald zijn, veranderen, blijven we zitten met een teveel aan 'bad planning', aan ordelijkheid en rechtlijnigheid. Je kunt dan wachten tot Sint-Juttemis.

RIEK KLEIJWEGT